

הפסקות בקריאת התורה

כל בעל קריאה, או אדם שתפקידו להעלות אנשים לתורה, יודע שלעתים יש להוסיף על מניין שבעת הקראים בשבת. במקרה זה נשאלת השאלה, מה הכללים הקובעים את מיקום ההוספה. יש לציין שחלק מתיקוני הקוראים היוצאים לאור בימינו, משתבחים בכך שבנוסף לצינן של מיקום העליות בימי חול שבת ומועדים, הם גם מציינים את המיקום האפשרי של הפסקות נוספות לצורך עליות נדרשות, כאשר יש בכך צורך.¹

קיימים שני כללים עיקריים הקובעים את המקום שבו ניתן להפסיק את הקריאה. הכלל האחד, הוא האמור במגילה כב ע"א: "ואמר רבי תנחום אמר רבי יהושע בן לוי, כשם שאין מתחילין בפרשה פחות משלשה פסוקים, כך אין משיירין בפרשה פחות משלשה פסוקים". המונח "פרשה" הנזכר כאן משמעו פרשה פתוחה או סתומה. אלו הם מונחים האומרים מה מידת הריוח, כלומר חלל ריק מכתובה, שיש להשאיר בשורה מסוימת בספר תורה. בכתובת ספר תורה כיום מקובל, שאם סופה של שורה מסוימת נשאר ריק, הרי זו פרשה פתוחה. ואם בתוך השורה יש ריוח בין תשע אותיות, אבל בתחילת השורה ובסופה יש כיתוב, הרי זו פרשה סתומה. נמצא כי אין למונחים אלו כל קשר עם המונח פרשת השבוע. בתיקוני סופרים מדויקים, שתבניתם כתבנית הכתוב בספר תורה ממש, הרי שאין ציון מיוחד לפרשות אלו, והן ניכרות רק על פי הריוח (חלל ריק מכתובה) הנמצא בספר התורה. בתיקוני קוראים אחרים אין רווחים מיוחדים, ואת הריוח הנמצא בספר תורה, מחליף ציון באותיות: פ (פרשה פתוחה), ס (פרשה סתומה). אם כן משמעות הכלל היא שאין להפסיק במקום שנותרו לקריאה פחות משלושה פסוקים עד לפרשה פתוחה או סתומה. כמו כן ניתן להפסיק לאחר פרשה פתוחה או סתומה, בתנאי שקרא לפחות שלושה פסוקים מתחילת הפרשה.

הכלל השני הוא שיש לפתוח את הקריאה ולסיימה במקום טוב, ונעמוד על כך בהמשך דברינו.

בנוסף לשני כללים אלו, יש עוד מקומות שאין מפסיקים בהם מטעמים שונים, ולא נעסוק בהם כאן. כאן נדון ביחס שבין שני הכללים הללו, ונבחן כיצד נקבעו ההפסקות הנמצאות כיום בחומשים.²

* אני מודה לפרופ' י' עופר שקרא מאמר זה בשלב מוקדם, והעמידני על מספר עניינים.
1 כך לדוגמה נאמר בתיקון קוראים הוצאת קורן, ירושלים, תשל"ו: "יש ב'תיקון קוראים' זה להדריך באופן ברור, מבחינת ההלכה ומצד הטעם הטוב, את גבאי בית הכנסת בשאלות המתעוררות אצלם בחלוקת העליות לתורה בנוסף לשבעת הקוראים, כגון בשבתות שיש חתן או בר מצוה בבית הכנסת... סימון מקומות ההפסקה האפשריים לפי הצעותיו של הרב ברוך ישר מירושלים [לפנים רב העיר עכו. (הסוגריים כאן ובהמשך נמצאים במקור. יש"ש)] ונערך בידי ר' מאיר מדין, שהוסיף על כך הבחנה בין סימן להפסקה רצויה ומומלצת [מצד התוכן והטעם הטוב] ובין הפסקה אפשרית נוספת במקום של צורך גדול".

2 ראה בעניין זה: י' זימר, עולם כמנהגו נוהג, ירושלים, תשנ"ו, עמ' 151-162; א' קצנלבוגן, 'חלוקת פרשות התורה לפי מנין שבעה קראים', סיני, קיט (תשנ"ז), עמ' רכד-רמה; רב"ש המבורגר בהערותיו לספר מנהגים דק"ק וורמייזא לר"י שמש, חלק שני, ירושלים, תשנ"ב, עמ' קצב, הערה 1; י' עופר,

א. פתיחה וסיום בדבר טוב

שנינו במגילה (ג, ו): "בתעניות [קוראים בתורה] ברכות וקללות, אין מפסיקין בקללות אלא אחד קורא את כולן". ובתלמוד שם, לא ע"ב, נאמר:

מנא הני מילי אמר ר' חייא בר גמדא אמר רבי אסי דאמר קרא מוסר ה' בני אל תמאס, ריש לקיש אמר לפי שאין אומרים ברכה על הפורענות, אלא היכי עבד, תנא כשהוא מתחיל מתחיל בפסוק שלפניהם וכשהוא מסיים מסיים בפסוק שלאחריהם.

ובתלמוד הירושלמי שם (ג, ז):

אין מפסיקין בקללות א"ר חייא בר גמדא אל תקוץ בתוכחתו אל תעשה קוצים קוצים, א"ר לוי אמר הקב"ה אינו בדין שיהיו בני מתקללין ואני מתברך,³ א"ר יוסה בי ר' בון לא מטעם הזה אלא זה שהוא עומד לקרות בתורה צריך שיהא פותח בדבר טוב וחותם בדבר טוב.⁴

בירושלמי נאמר מעין מה שנאמר בבבלי, אולם נוספה בו סיבה אחרת מדוע אין מפסיקים בקריאת התורה של הקללות, והיא משום שעל הקורא בתורה לפתוח ולסיים בדבר טוב. דין זה הובא להלכה ברמב"ם הלכות תפילה פי"ג ה"ה: "כל העולה לקרות בתורה פותח בדבר טוב ומסיים בדבר טוב". גם הרמ"א בהגהותיו לשו"ע או"ח סי' קלח פסק כירושלמי: "ויכוין שיתחיל תמיד לקרוא בדבר טוב ויסיים בדבר טוב".⁵ אף שבבבלי עיקרון זה אינו מצוי בצורה מפורשת, מצאנו דוגמתו בברכות לא ע"א:⁶

ת"ר אין עומדין להתפלל לא מתוך עצבות ולא מתוך עצלות... אלא מתוך שמחה של מצוה וכן לא יפטר אדם מחברו לא מתוך שיחה ולא מתוך שחוק ולא מתוך דברים בטלים אלא מתוך דבר הלכה, שכן מצינו בנביאים הראשונים שסיימו דבריהם בדברי שבח ותנחומים.

הרי לנו כי גם בבבלי יש זכר לעובדה שיש לסיים בדבר טוב. אמנם כאן אין מדובר בקריאת התורה אלא בעיקרון כללי יותר, של סיום בדבר טוב, שמצאנו דוגמתו בתלמוד ובפוסקים בתחומים נוספים. ברצוני לדון כאן ביישומו של כלל זה ביחס להפסקות בקריאת התורה.

המסורת הבבליית לתורה, עקרונותיה ודרכיה, ירושלים, תשס"א, עמ' 154-160. ואפשר להוסיף על דבריהם.

3 תוספת יו"ט במגילה פ"ג מ"ו; ט"ז סי' תכח סק"ה, ועוד אחרונים (ראה הגהות ר"מ שטראשון בירושלמי מגילה פ"ג ה"ז שציין לרוב האחרונים שדנו בכך) העירו שלכאורה קשה, הרי במגילה כא ע"ב נאמר שרק הפותח והחותם בתורה מברכים, ומאחר יותר תיקנו שיברך כל עולה ועולה. וראה שם התשובות שנאמרו בזה.

4 בתורה תמימה, בראשית יב, ג, אות ז, כתב שיתכן כי מדברי יצחק (שם כז, כט) "אורריך ארור ומברכך בורך", יש סמך למנהג בני ישראל לסיים אמרותיהם בדבר טוב, ע"ש.

5 הרמ"א בדרכי משה כתב שמקור הדברים הוא האור זרוע והרמב"ם. מעניין שהרמ"א לא הזכיר את הירושלמי כמקור לדבריו, וכנראה סמך על האור זרוע (הלכות שבת, סי' מט) שציין זאת.

6 בקטע זה יש כמה וכמה שינויי נוסח, אולם אין הם נוגעים לענייננו ולכן לא ציינתיים.

ב. הפסקות בקריאת התורה הנזכרות בתלמוד

בתלמוד מצאנו קביעה אודות מקום ההפסקות בקריאת התורה ביחס לראש חודש וביחס לפרשת האזינו. ביחס לקריאה בראש חודש מצאנו דיון אודות ההפסקות במסכת מגילה כא ע"ב, אלא שתשובת התלמוד לא נאמרה שם באופן מפורש, וכבר נחלקו הפוסקים כיצד יש לנהוג ביחס להפסקות של אותה פרשה. עם זאת אין בהפסקות של ראש חודש שאלה הקשורה עם הכלל בדבר פתיחה וסיום בדבר טוב. אמנם ביחס לפרשת האזינו נאמרו דברים מפורשים יותר במסכת ראש השנה לא ע"א:

במוספי דשבתא [רש"י: מאי שיר אמרי] מה היו אומרים, אמר רב ענן בר רבא אמר רב הזי"ו ל"ך, ואמר רב חנן בר רבא אמר רב כדרך שחלוקים כאן [פרקי השירה הזאת כאן] כך חלוקים בבית הכנסת [כך קוראים אותה ששה הקוראין בספר תורה והשביעי קורא מן השירה ולהלן].

אף שנחלקו הראשונים בדבר פירושו המדויק של הסימן⁷, לא נחלקו אלא בפרט זה או אחר שבסימן, אבל רוב הסימן מוסכם על כולם, והפסקותיה של פרשת האזינו נאמרו אפוא בצורה מפורשת בתלמוד. אלא שכאן יש לנו עניין הנוגע להפסקות בדבר שאינו טוב. דברי הירושלמי הללו הובאו להלכה ברמב"ם, הלכות תפילה פי"ג ה"ה:

כל העולה לקרות בתורה פותח בדבר טוב ומסיים בדבר טוב. אבל פרשת האזינו קורא הראשון עד זכור ימות עולם, והשני מתחיל מזכור ימות עד ירכיבהו... ולמה פוסקין בה בענינות אלו מפני שהן⁸ תוכחה כדי שיחזרו העם בתשובה.

הרמב"ם, כאמור, פסק כירושלמי שיש להפסיק ולפתוח בדבר טוב, אח"כ כתב את הדין המיוחד שבחלוקה להפסקות של פרשת האזינו על פי דברי התלמוד דלעיל, והוא שיש לחלקה לפי הסימן הזי"ו ל"ך. אלא שחלוקה זו היא לכאורה בניגוד לאמור בירושלמי, שהרי ההפסקות לפי חלוקה זו אינן מסיימות בדבר טוב. שאלה זאת יישב הרמב"ם⁹ באומרו: "ולמה פוסקין וכו'".

ג. מי קבע את מיקום ההפסקות בתוך הפרשות

בדברי הראשונים מצאנו התייחסות לשאלה מי קבע את ההפסקות בתוך הפרשות בדברי ר' שלמה ב"ר נתן:¹⁰

7 ראה: רב"מ לוי, אוצר הגאונים, ראש השנה עמ' 51; רי"ף ותוספות על אתר. סיכום השיטות נמצא באנציקלופדיה תלמודית בערך הזי"ו ל"ך.

8 בכתבי היד ובעוד מקורות, הנוסח: שהיא, וכצ"ל. ראה רמב"ם מהד' ר"ש פרנקל ומהד' ר"י קאפח.

9 וכפי שהעיר הכסף משנה במקום: "הוא לשון רבינו ונכון הוא".

10 סידור ר' שלמה ברבי נתן זצ"ל, מהד' ר"ש חגי, ירושלים, תשנ"ה, עמ' רי. חלוקות הדעות על מקומו של ר' שלמה, אם היה מהמזרח או מצפון אפריקה, והמהדיר התייחס לכך בפתח הספר. אבל זמנו ידוע, והוא פעל במחצית המאה בשתים עשרה.

ודע שהקריאה בספר תורה במנחה בשבת וכן בימי ב' וה' וכן בשחרית של שבתות וימים טובים מותר לחלקן בין הקרואים לפי ראות עיניהם, פרט לפרשת האזינו שיש לה גבולות ופסקאות שאין לעבור עליהם... וסימן לדבר הזיו לך.

ברומה לכך כתב ר"מ המאירי:¹¹

קריאות שבשאר ימות השנה ושבתות ומועדים אין מנינם ידוע, אלא שהחזון מקרא כרצונו, אלא שמשתדל להתחיל יפה ולסיים יפה, אלא שבפרשת האזינו הולכין על סדר הזיו"ל...¹²

מכאן משמע כי לא היתה מצויה רשימה של מיקום ההפסקות, אלא בעל הקריאה היה מפסיק במקום זה או אחר על פי הבנתו, ועל פי הכלל שיש להפסיק בדבר טוב.¹² התייחסות מאוחרת יותר לשאלה זו נמצאת בדברי ר' יששכר סוסאן. ר' יששכר נולד בפאס בצפון אפריקה. עלה לארץ ולמד בירושלים לפני ר' לוי בן חביב (רלב"ח). אח"כ עבר לצפת, ושימש כרבה של קהילת המאגריים. את ספרו חיבר בשנת רח"ק (1538). כך כתב:¹³

אמר יששכר מצאתי כתוב בקונדרים ישן הפסקות הקריאות לשבעה העולים בספר תורה לקרות בשחרית השבתות וכתוב עליהם שהם מסדר הגאונים ז"ל. ובקונדרים אחר מצאתי גם לעולים במנחה ובשני ובחמישי ואין כתוב עליהם כראשונים שם הגאונים, אבל מאד ישרו בעיני. ושמעתי מחכם אחד שהם הפסקות עזרא הסופר עליו השלום, שהיה הוא עצמו פוסק קריאות העולים לקריאה בספר תורה שלהם. לכן ראיתי לכתוב כאן אלו ואלו, כי כולם צריכים לשלוחי ציבור, ולכבוד הגאונים, ואותם ראשונים ז"ל שסדרום וכתבום, ונכון לנהוג בהם כי מאוד טובים ויפים הם.

לפי דבריו עולה שההפסקות הן מתקופת הגאונים או אף קודם לכן, מתקופתו של עזרא. ר"י זימר סבור¹⁴ כי כשבטל המנהג שהעולה לתורה קרא בעצמו בתורה, ובמקום זאת החלו להשתמש בבעל קריאה קבוע, התחילו בעלי הקריאה להכין מראש הן את הפרשה והן את מיקום ההפסקות. כמה מהם רשמו זאת לעצמם, וכך נולדו רשימות של הפסקות.

11 קרית ספר, חלק א, מהד' ר"מ הרשלה, ירושלים, תשט"ז, עמ' צו.

12 ר' שלמה לא הזכיר מגבלה זו, ואפשר שסמך על המעיין, שהרי שניהם לא הזכירו את המגבלה שלא להפסיק בתוך שלושה פסוקים סמוך לפרשה.

13 עיבור שנים, ויניציאה, של"ט, חלק המנהגות דף ע"ב. זו מהדורה שנייה שיצאה לאור על ידי המחבר, שהוסיף בה תיקונים למהדורה הראשונה שנדפסה בשאלוניקי, שכ"ד (שם הספר במהדורה הראשונה היה תקון יששכר). על תולדותיו ומהדורות ספריו ראה י' הקר, 'יששכר אבן סוסאן על עליית כהנים לתורה בשמחת חתנים', בתוך: מנחה למנחם, קובץ מאמרים לכבוד הרב מנחם הכהן (עורכים: ח' עמית, א' הכהן, ח' באר), ירושלים, תשס"ח, עמ' 79-87.

14 זימר (לעיל הערה 2), עמ' 159.

א' קצנלבוֹגן בדקה רשימות של הפסקות בשמונה סידורים שבכתבי יד,¹⁵ וכן רשימות הנמצאות בספרי מנהגים ובחומשים ובספרי תנ"ך מראשית ימי הדפוס ואילך, והגיעה למסקנות הבאות:¹⁶

1. רשימות של חלוקת הפרשות היו בנמצא כבר בתקופת הראשונים.¹⁷
 2. בראשית תקופת הדפוס לא צוינו ההפסקות בחומשים אלא בספרי מנהגים שונים.
 3. בעבר היו הרשימות שונות זו מזו והיו ביניהן הבדלים רבים. לפני כשלש מאות שנה החלה להתגבש צורת חלוקה אחידה עם שינויים קלים בלבד בין מהדורות שונות של חומשים, וממנה התגבשה במשך הזמן צורת החלוקה המקובלת כיום.
 4. הרשימות השונות לא נערכו על ידי עזרא או על ידי חז"ל וגם לא על ידי הגאונים או הראשונים. אילו היה כן לא היו בנמצא שינויים רבים כל כך בין רשימה לחברתה. קרוב לוודאי שאכן הרשימות הללו נערכו על ידי חזנים ובעלי קריאה שונים במקומות שונים ובתקופות שונות.
- לא נדון כאן בשאלה מתי החלו להערך רשימות אלו. דבר ברור הוא שהן נערכו ע"י אנשים שונים, בעיקר על ידי בעלי קריאה וחזנים. כמו כן ברור שהדפוס הוא שקבע כמעט באופן סופי את רשימת ההפסקות.

ד. דעת חכמי הדורות על ההפסקות בתוך הפרשות

כמה חכמים נתנו לבם לבדוק אם ההפסקות שאנו נוהגים על פיהן תואמות את הכלל של פתיחה בדבר טוב. ר' אהרן וירמס¹⁸ (להלן: רא"ו) התייחס לכך, ואביא את רוב דבריו בהקדמתו באורך:¹⁹

לפנים העירתי בה' ס"ת על"ם²⁰ ברכות על הטעות שנשתקע בעו"ה בענין סיום פרשיות ע"י מקרי דרדקי אחד חובר חבו"ר ולא ידעו"י דלא ידע מה דקאמרו רבנן²¹ גזרה משום נכנסין ויוצאין שלא להפסיק ג"פ [=ג' פסוקים] סמוך לפרשה פתוחה או סתומה, מוכח להדיא שהי' הלכה פסוק"ה הליכות עולם להפסיק

- 15 היא כתבה באופן כללי כי הסידורים הן מן המאה השנייה והשלישית לאלף השישי, אבל פרט למספר כתב היד של כל סידור, היא לא מסרה פרטים נוספים.
- 16 א' קצנלבוֹגן (לעיל הערה 2), עמ' רכו.
- 17 נראה שכוונתה לחלוקה הפנימית (הפסקות) של כל פרשה, כיון שזה נושא מאמרה, ולכאורה אין מסקנה זו תואמת את דברי ר"מ המאירי. אפשר אפוא שהיו רשימות, אבל הן לא היו נפוצות ומחייבות. מכאן גם למדנו כי היתה גם חלוקה לפרשות השבוע.
- 18 על תולדותיו וחיבוריו, ראה: מ' קטן, 'הרב אהרן וירמס ותלמידו אליקים כרמולי', ארשת, ב (ירושלים, תש"ך), עמ' 190-193, ושם גם צוינה ספרות נוספת אודותיו. נולד ביז תמוז תקי"ד, בשנת תקמ"ה נתמנה לראש ישיבה במיץ, בתקצ"ב נתמנה לרב הראשי בצרפת. נפטר בטו באייר תקצ"ו.
- 19 בחיבור קן טהור, הוא הספר השביעי מספרו מאורי אור, מיץ, תקצ"א, דף רכ ע"א ואילך.
- 20 כוונתו לחלק הנקרא עוד למועד. ושם בדף קס רע"ב ד"ה ושם ציינתי [כוונתו של רא"ו] בציונו שם הוא לספר באר שבע (שהוא אחד מהחלקים של מאורי אור) על ברכות דף לד ע"ב ד"ה ואציגה איזה הערות בקריאת ס"ת.
- 21 מגילה כא ע"ב, כב ע"א.

בפרשה, ולסיים בטוב אינו דוחה סיום פ' כשאינו דבר רע ומכ"ש באמצע דבור וענין שהוא מן המושכל, ולפני מלך ב"ו [=בשר ודם] אין עושין כן.²² והאיש הזה אזל בתר אפכא ברוב מקומ[ו]ת, מלבד הרבה טעיות שיבוארו קמא דמטי מאגרא רמא לביאור"י עמיקא ונטבעו במצולתיו ומצודתיו חזני ארץ בלא ידעו הבין, ובלי ספק היו כמה חזנים ורבנים שהשגיתו והרגישו ומנעו לנבל כבודם בלא הועיל כאורח כפרי דארעא באשר החזיקו למנהג, גם רוח קדים חריש[ו]ת לא יזוזם, בכל זאת אמרתי יהי מה ואדברה, ובמקום חה"ש [=חלול השם] אין חולקים כבוד, אולי יפנו לקול רעש המול"ה למול ערלת חיבור קטן שהוא אף כי רבים בקיא[ו]ים בו יסורו מטעותם דמוכח ומופנה, פניתי מכל עמלי לסדר לפניהם כסדר תורתנו הקדושה והוא כתב והוציא דבה על הראשונים שסידרו שלא כדת, ונהפוך בסדורו שלא כדין ושלא כדת ואנחנו לא נדע סידור קדמון שלפניו, וקרוב הדבר שלא הבין אותם, וחזותא מוכח בדוכתי טובא שלא ידע פ' המלות מכ"ש פירש"י, וברוב מקומ[ו]ת סבר וידבר אינו עולה, וגנאי עכו"ם סבר לרעה וכה"ג.

בהקדמה זו אנו עומדים על הכללים ההלכתיים של מיקום ההפסקה שכתבנו בראשית דברינו. הכלל הבסיסי הוא שיש להפסיק בראש ובראשונה בפרשה פתוחה או סתומה. זאת אנו למדים כאמור מדברי התלמוד במגילה הקובע שאסור להתחיל בפרשה פחות משלושה פסוקים. הטעם לכך נאמר אף הוא בתלמוד בקצרה, ובעלי התוספות הוסיפו לכך הסבר: "גזירה משום הנכנסין שלא יטעו לומר שאותו שקרא לפניו לא קרא אלא שני פסוקים".²³ לכאורה יש לשאול מדוע יאמרו כך, הרי יתכן שהוא קרא כמה פסוקים לפני אותה פרשה, ואם כן יחד עמם עולה שהוא קרא יותר משלושה פסוקים. אלא מכאן אנו למדים שבימי התלמוד מקובל היה להפסיק בפרשות, ולפיכך לא עלה על לבם שיש אפשרות הפסקה אחרת. עיקרון זה חזק מאוד ואינו נדחה אלא רק במקרה וההפסקה היא בדבר רע. אבל אם ההפסקה היא במקום סתמי, או אפילו במקום שאינו נאה, אין היא נדחית ומפסיקים בה.

את ביקורתו בקונטרס זה הפנה רא"ו כלפי החיבור 'סיומה' (!) הפרשיות מהתורה, לר' משה זעקיל מיינק, אופיבך תפ"ב.²⁴ מחברו כתב מדעתו את סימני ההפסקות בכל פרשה ופרשה, כאשר במקרים מסוימים חלק על הפסקות שהיו מקובלות עד ימיו. רא"ו סבור שמחברו של החיבור היה עם הארץ, ששגה בהבנה פשוטה של הפסוקים. עקב חוסר ההבנה קבע מחבר זה פעמים רבות הפסקה באמצע עניין, דבר שאין עושין כאשר מדברים

22 אחד המקומות הללו הוא בבראשית כז, כח. והנה אנו מוצאים שם ראש סדר לפי חלוקת הסדרים. קשה לדעת אם מתקן החלוקה לשבעה קרואים ידע את החלוקה לסדרים והושפע ממנה. מכל מקום מצאנו עוד מספר מקומות שבהם החלוקה לסדרים יכולה להיות באמצע ענין, ראה לקמן הערה 89. וראה ר"פ פינפר, מסורת התורה והנביאים, וילנא, תרס"ו, עמ' 43, שכתב על המגרעות שיש בחלוקה לסדרים.

23 לשון התוספות במגילה כב ע"א ד"ה אין.

24 רא"ו פירש את שם החיבור בספרו קן טהור, דף קנו ע"א, ס"י קלה, שם חזר גם בקצרה על טענותיו: "ועוד כתב שם דלא למפסק פרשתא או מלה חדא אלא כדפסק משה אין כוונתו למספק דוקא בפ' פתוחה וסתומה דכמה סדרות א"א לזי"ן קרואים מכ"ש ב' ו' רק שלא יפסיק פרשתא באמצע פסוק או בענין אחד ודבור אחד כאשר עשה מחבר סיומא דפרשיות לא יזכר ולא יפקד כדכתיבנא בחבור חמשה אור א"ה שבשתא כיון דעל בלא השגחה".

לפני מלך בשר ודם, קל וחומר כאשר מדברים לפני הקב"ה. הוא גם קבע הפסקות שלא על פי ההלכה, כגון שאסור להפסיק בדבר רע, אף כאשר הרעה מתיחסת לעובדי ע"ז. בד בבד עם הבקורת שכתב רא"ו הוא הציע בכל פרשה את ההפסקות הנראות לו כנכונות. דברי רא"ו לא נודעו לרבים, והחלוקה המצויה בחומשים כיום, תואמת בדרך כלל את החלוקה שרא"ו סבר שאינה נכונה.

היו חכמים נוספים שיצאו כנגד החלוקה הנמצאת בידינו. ר' אברהם חיים אדאדי מחכמי לוב, הביא את דברי בעל תיקון יששכר, שהבאנו לעיל בסעיף ג, וכתב עליו שאף אם נקבל את דעתו שרשימת ההפסקות היא אכן מימות עזרא, אין היא מעכבת אלא ניתן לשנות את מקום ההפסקות, והאריך בזה.²⁵ על מנהגו של הגר"א אנו קוראים בספר מעשה רב, וילנא, תרמ"ז, סי' קלב: "אין קוראין כי אם ז' קרואים, ואין מסיימין בפרשיות הנרשמים בחומש כי אם במקום שהוא פתוחה או סתומה, או²⁶ במקום שנראה יותר הפסק ענין".²⁷ גם רח"א שפירא התייחס לשאלה זו:²⁸

הך דנהגו העולם לסיים עפ"י הנדפס בחומשים סיום זהו קרואים וזה אין לו מקור בפוסקים כלל לסיים שם דייקא ובספר שערי רחמים מהנהגות הגר"א זצ"ל מוולנא כ' דלא סיימו שם בבית מדרשו כהנדפס בחומשים רק בפתוחה או סתומה וכן בס' מאורי אור... להה"ג מהר"א ווירמיישא הרעיש ע"ז המציין וכ' שהי' איזו מקרי דרדקי והאריך שם ומראה טעותים רבים בהנדפס בחומשים לפי הבנת המקרא דמסיים באמצע הענין להעולה וכן כיוצא וכן מקובל אצלי מאבותינו הקדושים זצ"ל בכמה מקומות... לדייק לסיים שלא כפי הנדפס בחומשים משום דלא סיים בכי טוב כראוי...

25 השומר אמת, סי' יד, אות א, מהדורה חדשה, תל אביב, תשל"ו, עמ' נג-נו. בין השאר ציין למספר הפסקות שאינן מסיימות בדבר טוב, ואציין חלק מהן: אז הוחל לקרוא בשם ה' (בראשית ד, כו) [ואכן נחלקו החומשים אם יש כאן הפסקה], ואיננו כי לקח אותו אלהים (שם ה, כד) [גם כאן נחלקו החומשים], ויסגור ה' בעדו (שם ז, טז) [נראה שזה נחשב כמקום שאינו טוב על פי דברי רש"י שם], ויגרש אותם מאת פני פרעה (שמות י, יא), ע"ש בדבריו.

26 הואיל ובפרשת ויצא ובפרשת מקץ אין כלל פרשות פתוחות וסתומות, בפרשת בלק יש רק פרשה אחת, וכן יש פרשות שבוע שיש בהן רק שתי פרשות וכד', לכן הוצרך לומר כאן שאפשר להפסיק גם במקום שנראה שיש הפסק עניין. כך הסביר ר"פ פינפר (לעיל הערה 22), עמ' 37.

27 בס" קמט כתוב: "במנחה דשבת וב' וה' א"צ לקרות רק יו"ד פסוקים ואין להוסיף שלא לצורך, ואם סמוך ב' פסוקים לפתוחה או סתומה קוראין עד פתוחה או סתומה". לאמור, כאן היה מקפיד על דינא דגמרא במגילה כא ע"ב שאורך הקריאה הוא י' פסוקים, ולא כמנהגנו כיום שקוראים בדרך כלל עד שני, ראה ר"י תמר, עלי תמר על מגילה, פ"ד ה"ב, קעד ע"א שהסביר כך את דבריו, וזה פשוט. וראה עוד לקמן, ליד הערה 117. ומכל מקום למדנו מדבריו שבקריאה זו לא הקפיד לסיים בסוף עניין כפי שהקפיד בקריאה של שבת.

28 בתשובותיו מנחת אלעזר, מהד' חדשה, ניו יורק, תשל"ד, קונטרס שירי מנחה, ח"א, סי' סו. ר' יחיאל מיכל גאלד, מתלמידיו של רח"א שפירא, הוציא לאור את הנהגות רבו בשם דרכי חיים ושלום. ראה שם, ירושלים, תשל"ד, סי' רכב.

ואכן בחומשים שלו נמצאות כמה הערות שבהן הוצעה חלוקה שונה מהחלוקה שלפנינו, אלא שהערות אלה מעטות ביותר.²⁹ התייחסות נוספת לכך מצאנו אצל ר' יצחק אייזיק יהודה יחיאל ספרין:³⁰

חילוק הפרשיות לשבע שהדפס המדפס הראשון, וחילוק לשלושה לכו"ה, אין בהם כדי שביעה כי הרבה פעמים אינו מסיים בדבר טוב כגון והימים ימי בכורי ענבים (במדבר יג, כ) שצריך לסיים מקודם,³¹ וכן בקרח לא הרעתי את אחד מהם (שם טז, טו)³² צריכין לסיים וכן הרבה, ע"כ אין להשגיח בזה כלל וכלל אלא יסיים כפי הבנת השכלה, ולכתחלה צריכין לראות ולסיים בכל האפשרות בסיום הפרשה פתוחה סתומה.³³

29 בדרכי חיים ושלום (ראה הערה קודמת), העתיק ר' יחיאל בסי' רכב, עמ' עא, את כל הקטע שהעתיקנו משו"ת מנחת אלעזר, ואח"כ הוסיף את "סדר סיום הפרשיות שנמצא רשום בחומשים של רבינו מה שהגיה עוד בכתי"ק זקינו מרן בעל שם שלמה ז"ל", וכאמור אלה הן הערות מעטות. לכן כתב ר' יחיאל בהערה רכג שם: "יען כי רבינו במנחת אלעזר מביא ובונה דבריו בענין סדר הפרשיות התחלתם וסיומם על יסוד הס' מאורי אור, ולאשר בחומשים של רבינו לא מצאנו נרשם על כל פרשה ופרשה רק מעט מן המעט... וכדי שתהי' מלאכה שלימה בענין זה להציל משגיאות ועירוב פרשיות בכל התורה, לכן אתן פה מקום לסדר סיומא דפרשיות שבס' מאורי אור הנ"ל שהי' דייקן הרבה". והוא מעתיק שם את כל הקונטרס הנמצא במאורי אור, ובכמה מקומות גם דן בדבריו.

30 שלחן הטהור, ת"א, תשכ"ג, הלכות קריאת ספר תורה, סי' קלח.
31 וכן כתב שם בפירושו היכל הברכה: "ויש להזהיר שלא לסיים לקורא במלת ענבים כי הוא דין קשה ר"ל [=רחמנא ליצלן] אלא יסיים יהושע" (שם שם, טז). אבל בספר שערי אפרים על הלכות קריאת התורה, לר' אפרים זלמן מרגליות, עם פירוש שערי רחמים לר' שבתי ליפשיץ, ניו יורק, תשי"ב, שער ז, אות לו, בשערי רחמים אות לג, כתב ר' שבתי: "אבל הכלי יקר כתב לפרש שקאי על ישראל שנקראו ענבים וע"ז אמר והימים ימי בכורי ענבים הגיע זמנם לכנוס לארץ כי כבר נתבכרו ונגמר כל שלומתם על התורה שקבלו". כאן ניצבת בפנינו בעיה קשה אודות ההפסקות. היינו על פי מדרש מסוים, או קבלה, או פרשנות, נראה לנו פסוק מסוים כסיום רע, ולכן אין להפסיק בו. ברם, ניתן להסבירו גם באופן אחר, ולכן יהיה אפשר להפסיק בו, והבוחר יבחר.

32 אבל בפירושו היכל הברכה לא העיר על כך. רח"א שפירא בספרו דברי תורה, מונקאטש, תרפ"ט, ח"א, סי' צח, כתב: "וגם נהגנו עפ"ז שלא להתחיל בפ' קרח לקרוא להעולה אף לא אל ארץ (במדבר טז, יג) וגו' שזהו מהד' [מהארבעה] שפתחו באף שלא עלתה להם ר"ל [=רחמנא ליצלן] כנז' מהמד"ר [=מהמדרש רבה; בראשית רבה יט, ב], ומה שצינו זה בחומשי' להתחלת הפרשה הוא בטעות ובלי הבנה כאשר נרשם כ"פ [=כמה פעמים] שלא כראוי בחומשים כידוע שזהו לא נסדר מרביתו הפוסק' כלל, ובס' מאורי אור הרעיש והוכיח שזהו [ש]ציין בחומשים מלמד שאינו חכם", ועוד האריך קצת בדבר. אגב, גם רא"ו כתב שאין להפסיק במקום זה (ב"אף לא אל ארץ") משום שזהו "גנאי דבורם למשה וגם אמצע דבורם".

33 בפירוש זר זהב, שם אות ב, כתב: "בזה"ז אין מסיימין כלל בפרשה אלא מדקדיקין לסיים בדבר טוב והכל יודעין שאין מסימין בפרשה בדיקדוק ובזמן חכמי הש"ס נראה שהיו מסיימין תמיד בפרשה אם לא במקום שא"א כגון ויצא מקץ אבל עכשיו אין מדקדיקין כלל בפרשה, האם נאמר שעכשיו בטלה חלילה תקנת חכמים".

שינויים מהחלוקה הנמצאת לפנינו אנו מוצאים גם אצל ר' אהרן מקארלין, אלא ששם הסיבה העיקרית היתה שיש להתחיל ולסיים בדבר טוב, ללא קשר עם הפרשות. כך כתב ר"י גולדהבר:³⁴

אדמו"ר הזקן זצוק"ל [ר"א מקארלין] הקפיד מאד להתחיל ולסיים בכל קריאה בדבר טוב. והנה סדר ההפסקות שרשם בפנקסו הרה"ק ר' ירחמיאל משה מקאזניץ זצוק"ל לפי סדר פרשיות התורה.

בהמשך דבריו הוא מעתיק את כל הרשימה בתוספת הערות.

גם ר' אליהו דוד רבינוביץ תאומים (אדר"ת) התייחס לכך, וכך כתב:³⁵

דאבה לבי מאוד ברשימת הקרואים, שבכמה מקומות אינם במקום הראוי להפסיק, ומפסיקין ופוסקין באמצע הדברים, במקום שיכולים לעמוד גם בסוף הענין, וכבר האיר עינינו רבינו הגר"א (כמובא בשמו במעשה רב סי' קלב) כי דעתו היא לפסוק היכא דסליק ענינא, ואם התירו מטעם זה שלא לקרות רק ט פסוקים בפורים משום דשם סליק ענינא, כ"ש באופן שנוכל לתקן ליופי הענין ועלויה עלייא שצריכים אנו לנהוג כן. ולכן הנהגתי בביתי, שלא כנרשם בסידורים מקום שפוסקים, וכן הוא מנהגי בעזה"י לקרוא ב' וה' ומנחת שבת, ואתייחד להלן מדור ומאמר בפנ"ע לעניני קריאת התורה וכל אביזריהו.

ואכן בסוף הספר, חזר וכתב:³⁶

...שבמקומות רבים אין ההפסקות כהוגן, ולי בעניתי נ"ל לשנותם אף שלא ראיתי מי שקדמני בזה, ואם כי אנה חלא בר חמרא לגבי אבא מארי עט"ר זצ"ל שהוא ז"ל לא שינה שום דבר מהנהוג, אם מפני כבוד הגאונים שקדמוהו או מגודל ענוותנותו או מגם משניהם. אולם בזה הלכתי בדרכו, לשמור בקהל עם ועדה בבהכנ"ס או בבהמ"ד להניח כל דבר כקדמותו, אבל בציבור שבביתי שיניתי בענינים האלו כפי שכלי הפעוט.

הנה דעת רבינו הגר"א ז"ל דלא לקרות בשבת למנחה ובב' וה' יותר מעשרה פסוקים אם לא היכא דסליק ענינא, או שאי אפשר מפני הפתוחות והסתומות שאי אפשר להפסיק מקודם, ועיי"ש בקונטרס מעשה רב ממנהגיו ז"ל. ואולם הרבה פרשיות קורים בהם יותר מעשרה באין הכרח כלל, וחשבתי כמה פעמים למונעם, אבל חזרתי בי, מאחר שכבר הורגלו לעשות כן וכולם שומעים בלי התאוננות על זה מה

34 'על כתיבת וקריאת התורה ע"י מרן אדמו"ר הזקן רבי אהרן מקארלין זיע"א', קובץ בית אהרן וישראל, יז (תשמ"ח), עמ' קל ואילך, והוא מעתיק שם את החלוקה לשיטתו עם הערות. ראה עוד י"י שור, 'מנהגי רבנו'ק מסטאלין קארלין לשבת קודש', קובץ בית אהרן וישראל, קו (תשס"ג), עמ' קו אות יד ובהערות, שחזר על כך, וכתב מקורות נוספים שבהם נזכר המנהג של ר"א מקארלין.

35 בספרו תפילת דוד, העורך ר"ה עמיחי, [חמ"ד], [תשס"ב], עמ' עט. מאוחר יותר יצא לאור ספר זה גם גם ע"י הוצאת אהבת שלום, ירושלים, תשס"ד, ושם נמצאים הדברים בעמ' מז.

36 שם עמ' קמג; שם עמ' קצז.

בכך אם יקראו יותר מעשרה פסוקים, הלא יש להם לעת הזאת מצות לימוד התורה דשומע כעונה, ולמה נמנע הרבים מלעשות מצוה ברבים יחד.

לאחר מכן כתב האדר"ת את החלוקה לימי שני וחמישי ושבתות השנה כפי דעתו. גם ר' חיים דוד הלוי התייחס לכך וכתב:³⁷

שליחי צבור שבירושלים נוהגים סלסול ומתאמצים תמיד להפסיק ולהתחיל בקטעים הטובים ביותר שישנם בפרשה. ואגב דרכנו נציין סדרי פיסוק מיוחדים הנהוגים בירושלים. ואחרי ההתבוננות בפסקאות הללו יראה ויוכח הקורא כמה חן וטעם יש בהם.

הרב הלוי ממשיך בדבריו ומציין את כל המקומות בהם נהגו להפסיק בירושלים. מתברר כי ברוב פרשות התורה הפסקות אלו שונות מההפסקות שאנו נוהגים בהן. המעניין הוא שהפסקות אלו אינן עולה בקנה אחד עם החלוקה להפסקות שהציע רא"ו.³⁸ ברם, הואיל והמדפיסים לא הדפיסו את החלוקות שהוצעו ע"י החכמים, נותרה החלוקה הקודמת בעינה, ולא נודעה לרבים. בעל קריאה בימינו הרוצה להפסיק במקום שקבע רא"ו ושאר החכמים, עתיד "ליתן את הדין" לפני ציבור המתפללים, שאין להם אלא החלוקה הנדפסת, הנחשבת בעיניהם כחלוקה מסיני, והם לא יהינו לסטות ממנה ימין ושמאל.

ה. חשיבותן ותפקידן של פרשות פתוחות וסתומות

מדברי הביקורת של רא"ו ושאר החכמים אנו למדים כי הם מעדיפים שההפסקה תהיה בפרשה פתוחה או סתומה. נראה שהם סברו כי פרשות פתוחות וסתומות נקבעו מסיני. אפשר שהם קשרו זאת עם התפקיד שיש לפרשות הללו. בריש תורת כהנים נאמר: "וכי מה היו הפסקות משמשות ליתן ריוח למשה להתבונן בין פרשה לפרשה ובין ענין לענין". וכתב ר' ישעיה דיטראני:³⁹ "שבספר תורה יש ריוח בין הפרשיות... וכדי שיוכל אדם להתבונן בין פרשה לפרשה צריך ליתן ריוח ביניהן, כדתניא בריש ספרא ומה היו הפרשיות משמשות ליתן ריוח למשה"⁴⁰ להבין בין פרשה לפרשה". נמצא שלפרשות פתוחות וסתומות יש תפקיד של הפסקה, וזה נקבע כבר בסיני, ולכן אין פלא שהם ראו

37 מקור חיים השלם, ת"א, תשל"ו, ח"ג, פרק קכד, סעיף ט.

38 גם רב"צ מוצפי, שיבת ציון, שבת – ב, ירושלים, תשס"ה, שער ח סעיף כט, עמ' קנ-קנב, כתב שאין לסמוך על החלוקה בחומשים, וכי מנהג בבל ותוניס ועוד ערים במזרח, שאין מפסיקים על פי הכתוב בחומשים, והאריך בדבר.

39 פסקי ר' ישעיה דיטראני על הלכות קטנות, ירושלים, תשל"א, הלכות מזוזה עמ' תלא. בפירוש הראב"ד והמיוחס לר"ש משאנץ, הדברים אינם מפורשים כמו כאן, וראה ר' אליהו מזרחי על רש"י בריש ויקרא, שהבין את ה'הפסקות' באופן אחר. כדברי ר' ישעיה כתב גם החפץ חיים בבאורו לספרא שם, וכן ר' ישכר תמר, עלי תמר, מגילה, ד, א, עמ' דף קסב ע"ב. ש' נאה, 'מבנהו וחלוקתו של מדרש תורת כהנים (ב): פרשות, פרקים, הלכות', תרביץ, סט (תש"ס), עמ' 66, הסביר כן מנפשיה, והוכיח זאת מהמשך דברי הספרא, שבהגיעו אל הרווח הראשון שבפרשת ויקרא (א, י): ואם מן הצאן קרבנו, אמר על כך: ואם הרי זה מוסף על ענין ראשון ולמה הפסיק ליתן ריוח למשה להתבונן בין פרשה לפרשה ובין ענין לענין.

40 בפסקי רי"ד נדפס בטעות: למטה.

בכך מקום עדיף להפסקה בקריאה. על החשיבות של הפרשות הפתוחות והסתומות אנו שומעים גם בדברי רי"מ עפשטיין, ויש לדבריו קשר עם האמור עד הנה:⁴¹

יש מי שאומר דהקריאה שנים מקרא ואחד תרגום היא באופן זה לקרא כל פרשה והיינו פתוחה או סתומה ב' פעמים ואח"כ התרגום... ונראה כן מצד הסברא דהא כל פרשה אמר הקב"ה למשה ביחד, ובין פרשה לפרשה היה הפסק כדאיתא בת"כ ריש ויקרא מה היו ההפסקות משמשות כדי ליתן ריוח למשה להתבונן בכל פרשה ופרשה.

ברם, הואיל ולא כל פרשה פתוחה או סתומה מסתיימת בדבר טוב, לכן מובן שכאשר באים לקבוע את מקום ההפסקה יש להתחשב גם בסיום בדבר טוב.

ו. מי קבע את הסיום של פרשת השבוע

נבדוק עתה אם עיקרון זה מיושם ביחס לפרשות השבוע. כל פרשות השבוע, למעט פרשת ויחי, פותחות ומסתיימות בפרשה פתוחה או סתומה. פרשת השבוע יכולה להכיל מספר מסוים של פרשות פתוחות או סתומות, והשאלה היא מי ומתי קבע את גודלה של פרשת השבוע. קיימות דעות חלוקות בדבר זהותו, אבל ברור כי החלוקה לפרשות שבוע⁴² היא קדומה, שברובה הגדול⁴³ מקובלת לפחות מאמצע תקופת חכמי המסורה הבבלית. רוב החומשים המצויים בידינו נמצא בסוף כל פרשה מניין הפסוקים של אותה פרשה בצירוף מילה או שתיים, שהגימטריה שלה (או שלהן) מתאימה למניין הפסוקים. העדויות הראשונות למניין מספרי הפסוקים של כל פרשה, נמצאות בקטעי גניזה של המסורת הבבלית, שזמנן המשוער הוא בין המאה שמינית למאה התשיעית. אם כן לפחות מתקופה זו ואילך ניתן לדבר על חלוקה מקובלת לפרשות שבוע.⁴⁴ נבדוק אם חלוקה זו מתחשבת בכלל שיש לפתוח ולסיים בדבר טוב.

41 ערוך השולחן, או"ח, סי' רפה ס"ד.

42 אנו מדברים על מחזור הקריאה המקובל כיום שהוא חד שנתי, ולא על מחזור הקריאה התלת שנתי שנהג בארץ ישראל ובמקומות נוספים.

43 למעט מספר חריגים. המפורסם שבהם הוא שבספר שמות חלוקת הפרשות היא: שמות, וארא, השכם, בשלח, וכו'. לאמור, לא קיימת פרשת בא, ובמקומה קיימת פרשת השכם. אין כאן שינוי שם בלבד, אלא שינוי בגודל הפרשה. עופר (לעיל הערה 2), הקדיש את פרק תשיעי, עמ' 187-203, ל"תפוצתה של פרשת השכם בבקר וגלגוליה", והראה כי מסכת העדויות לקיומה של פרשה זו "היא מסועפת למדי, ובה עדויות מספרות הגאונים, ממצחפי המקרא, מן המסורת הבבלית", ועוד. גם פרשות נצבים וילך נחשבות תמיד כפרשה אחת, ראה סידור רב סעדיה גאון, ירושלים, תשל"ט, עמ' ססג, ובהערה לשורה 14 למקורות נוספים. וראה גם א' ארנד, 'הסימנים של מנייני הפסוקים שבפרשות התורה', ספר היובל לרב מרדכי ברויאר (בעריכת מ' בר אשר), כרך א, ירושלים, תשנ"ב, עמ' 164, אות א, שעמד על כך וציין כי לקראת סוף המאה השלוש עשרה נמצא בכתב יד אשכנזי כי אלו שתי פרשות נפרדות. אפשר אפוא שסביב לזמן זה החלו לקרוא את שתי הפרשות הללו בנפרד.

44 ראה ארנד (הערה 43), עמ' 158 והערה 10. המשוער הוא בין המאה שמינית למאה התשיעית. לדעתו סימון זה נעשה "ככל הנראה לציין ולתת תוקף לקביעה הסופית של החלוקה לפסוקים, דבר שבדורות הקודמים היה נתון במחלוקת". שמא יש לומר, כי הוא נעשה כדי לתת תוקף לגודלה של פרשת השבוע. מעניין כי השמות של חלק מפרשות השבוע נזכרים במסורה הבבלית מאוחר יותר, ראה עופר

ז. עמדת החכמים בדבר סיומי פרשות השבוע - תשובות מקומיות

אם נעבור על סופן של פרשות השבוע נמצא כמה מהן שסיומן אינו טוב, ולגביהן ניתן לשאול כיצד יתכן שהן נקבעו הפסקות. חכמי הדורות ניסו כל אחד בדרכו להתמודד עם שאלה זו, ואביא מדבריהם כפי מה שמצאתי.

1. פרשת ויקרא

פרשת ויקרא מסתיימת בפסוק (ה, כו): "וכפר עליו הכהן לפני ה' ונסלח לו על אחת מכל אשר יעשה לאשמה בה". לכאורה לפנינו סיום שאינו טוב. אפשר שזו הסיבה שר' קלונימוס קלמן מעיד על המנהג הבא:⁴⁵

שמעתי מהרב הקדוש רבינו מנחם מענדיל זצוק"ל מרימאנוב שהמנהג הי' מקדם כשסיים הקורא לקרות פרשת ויקרא שמסיימת לאשמה בה היו הקהל עונין אחריו לא-ל אשר שבת מכל המעשים ביום השביעי שהוא ר"ת [=ראשי תיבות] לאשמ"ה ב"ה, וזה צריך למודעי מה ענין רמז זה לסיום פרשת ויקרא, ונראה לומר...

לא מצאתי שמנהג זה יוזכר במקומות נוספים.⁴⁶ ואף שר' קלונימוס ממשיך ומסביר טיבו של המנהג באופן נוסף, נראה שיסודו הוא כאמור משום שלפנינו סיום בדבר שאינו טוב.

2. פרשת מצורע

פרשת מצורע מסתיימת בפסוק (ויקרא טו, לג): "והדוה בנדתה והזב את זובו לזכר ולנקבה ולאיש אשר ישכב עם טמאה". על סיום זה תמה ר' שבתי ליפשיץ ונשאר בצ"ע.⁴⁷

3. פרשת קדושים

פרשת קדושים מסתיימת בפסוק (ויקרא כ, כז): "ואיש או אשה כי יהיה בהם אוב או ידעני מות יומתו באבן ירגמו אותם דמיהם במ". ר' אהרן לוין תמה על סיום זה, שהרי הוא סיום בדבר שאינו טוב.⁴⁸ יש מיישבים זאת באומרם כי מדובר כאן במצוה המוטלת על בית הדין להעניש את החוטא כדי שתהיה לו כפרה, ולפיכך אין זה בכלל דבר רע.⁴⁹ ויש מיישבים זאת על יסוד הכתוב "באבוד רשעים רנה" (משלי יא, י). היינו הפסוק מתכוון

(לעיל הערה 2), עמ' 126-128. מדבריו עולה, כי החלוקה ידועה לפחות מסוף המאה העשירית תחילת המאה האחת עשרה, זמנם של כתבי היד הללו. אבל זו השערה בלבד.

45 מאור ושמש על התורה, פרשת ויקרא.

46 הוא הוזכר גם ע"י ר"י פאצאנובסקי, פרדס יוסף, ויקרא שם. אבל נראה שלא נהגו בו, אלא שר' יוסף הזכירו משום העניין שבדבר.

47 לעיל הערה 31, אות לב.

48 ברכת אהרן על מסכת ברכות, דרוהוביטש, תרע"ג, מאמר רסח.

49 הגהות מהרש"ם על הש"ס, סאטו מארע, תרצ"ב, סוף מו"ק. בהגהות אלו שולבו גם הערות המו"ל ר' משה ישראל פלדמן, ודומה שבמקום זה זו הערת פלדמן (כך עולה מהסוגרים המרובעים בראשית ההגהה, אלא שלא נדפס היכן הם מסתיימים ולפיכך קשה לדעת עד היכן דברי המגיה. ברם, בסוף העניין נאמר: "עפמ"ש הגהמ"ח ז"ל בספרו" וא"כ כל הקטע הוא מדברי המגיה), וע"ש שהאריך יותר.

לאובדן רשעים, ואם כן זהו סיום בדבר טוב.⁵⁰ וכן כתבו ביחס לסיום של פרשת בלק, שאף לגביה נאמר "באבוד רשעים רנה".

4. פרשת במדבר

הפרשה מסתיימת בפסוק (במדבר ד, כ): "ולא יבואו לראות כבלע את הקודש ומתו". ר' יוסף שאול נטנזון כתב:⁵¹

לדעתי מה שסיים הסדר בזה ואין מסיימין הסדר בפורעניות ועיין באו"ח סי' קל"ח, ולפי עניות דעתי נראה... ולזה הזהירה התורה אל תכריתו את שבט הקהתי דהיינו שירצו למסור נפשם על קדושתו ואמר זאת עשו להם וחיו וכו', ולא יבואו לראות כבלע את הקודש ומתו, היינו שהם רוצים לראות ולמות וא"כ אדרבא דבר טוב ונאה ואשרי למי שיוכל להתקרב בנפשו ונשמתו אל מקום הקדושה שבזה מקריב נפשו אל ה'.⁵²

הסבר אחר הציע ר' מרדכי יהודה ליב זק"ש.⁵³ לדבריו קיים קושי נוסף בחלוקה שלפנינו, שהרי פרשת במדבר מסתיימת בעבודתם של בני קהת, ואילו בפרשת נשא אנו קוראים על עבודתם של בני גרשון ומררי. מדוע אם כן מצאו לנכון להפסיק את עבודת בני הלויים ולחלקה לשתי שבתות. הפתרון לשני הקשיים הללו הוא שתחילת פרשת נשא האמתית היתה בפסוק "נשא את ראש בני קהת" (ד, א), שהוא תחילת עבודת בני לוי, ואילו פרשת במדבר הסתיימה בפסוק הקודם: "ויתן משה את כסף הפדים וגו' כאשר צוה ה' את משה", שהוא פסוק המסיים בדבר טוב. אלא שסימן החלוקה "נשא" לא נתפרש כהלכה, ונוצרה החלוקה המוטעית שלפנינו. לדעת הרב זק"ש הסימן לא הובן כהלכה,⁵⁴ הואיל ופרשת נשא היא גם עתה הפרשה הגדולה ביותר מבין כל פרשות התורה, הוצאה פרשת בני קהת, שהיא בת עשרים פסוקים, מפרשת נשא הארוכה, וצורפה לפרשת במדבר הקצרה ממנה.⁵⁵

50 ר' שלום קרויז, הביאו ר' מנשה קליין (הקטן) בשו"ת משנה הלכות, ניו יורק, תשל"ז, ח"ז, סי' כ.

51 דברי שאול על התורה, מהדורה תליתאה, למברג, תרל"ח, סוף פרשת במדבר.

52 ר' שאול בראך, בהית הבקר, מהד' שנייה, ירושלים, תשל"ד, פרשת במדבר סי' רמב, ציין לדברי שאול ואח"כ כתב מנפשיה עוד שתי תשובות: "ומסיימים הפרשה ולא יבואו לראות וגו' ומתו כעין נדב ואביהוה שראו יותר מדאי ולזה אין זה בעצם דבר רע כי נתדבק נפשם בבורא ב"ה, או יאמר שמרמוז על מה שאמרו חכז"ל עה"פ נפשי יצאה בדברו, שכל דיבור ודיבור אצל מתן תורה יצאה נשמתו ולזה מרמזה לנו התורה שילמדו ממתן תורה (והוא מסתמך על כך שפרשת במדבר נקראת תמיד לפני שבועות) שלא יבוא ולראות וגו' ומתו שאז ראו בחוש שיצאה נפשותן בעת שנתקברו לקדושה". הפירוש הראשון דומה מאוד לנאמר בדברי שאול.

53 ספר מילי דמרדכי, ירושלים, תשנ"ד, עמ' תקמג-תקמד.

54 מובן שלדעתו, אף שהוא לא אמר זאת, המלה "נשא" סיימה ביצירת הטעות, שהרי היא מתאימה לשם הפרשה בשני המקרים.

55 ידידי ר"ד יוטקוביץ הפני לדברי הריטב"א יומא עב ע"א, ד"ה ה"ג וכתוב והבאת את הבדים, מהד' מוסד הרב קוק, עמ' שצה: "ושמו את בדיו דכתיב בפרשת נשא", ותיקן המהדיר שצ"ל בפרשת במדבר (ד, יא). אבל לפי הצעת הרב זק"ש התיקון אינו נכון, וזו ראייה לדבריו. אכן נראה לי שקשה להניח שבימי הריטב"א עדיין היתה החלוקה שונה מהחלוקה שלפנינו. בשו"ת ישיב יצחק לרי"ש שכטר, נתניה, תשס"א, ח"ג סי' ג, כתב כי נאמר לו "שנמצא בראשון אחד שאמר דהתחלת פרשת נשא הוא לא

ומסיים הפרשה בדבר רע "ומתו" ובתרגום אונקלוס ויונתן נזהרו ופירשו ולא מיתו, ואפשר לומר דכיון שהלאו אינו נוהג לדורות אין קפידא שמסיים בדבר רע, וכן בפרשת בלק מסיים ויהי המתים במגפה ארבעה ועשרים אלף ולא חושש שזהו דבר רע שאינו אלא בשעתו לבד ולכן לא קפדינן.

5. פרשת בלק

פרשת בלק מסתיימת בפסוק (במדבר כה, ט): "ויהיו המתים במגפה ארבעה ועשרים אלף". גם על סיום זה תמה ר' אהרן לוין ונשאר בצ"ע.⁵⁷ אבל ר' שבתי ליפשיץ כתב שניתן ליישב זאת על פי המדרש כשהקב"ה עושה דין ברשעים הוא מתעלה, והרי כל אלו שמתו במגפה קבלו את עונשם משום שנצמדו לבעל פעור.⁵⁸ ויש שכתבו דודאי הוא שהמתים במגפה שמתו בדיני שמים היו רשעים, וא"כ הרי "באבוד רשעים רנה".⁵⁹ תשובה נוספת כתב ר"מ שטרנבוך, שנזכרת בדבריו לעיל על פרשת במדבר.

תשובה שונה כתב רע"צ מלמד.⁶⁰ הוא כתב כי בין יהודי פרס היה נהוג שהן המסיים את פרשת בלק והן המפטיר קוראים עוד שלושה פסוקים מפרשת פנחס, ומסיימים במלים "את בריתי שלום" (שם שם, יב). לאחר מכן, בשבת פרשת פנחס, חוזרים ומתחילים שוב מתחילת פרשת פנחס. הוא הראה שמנהג זה היה קיים גם בקהילת קורפו במאה הי"ז.⁶¹ יתר על כן, הוא הוכיח שהחלוקה בספרי במדבר על פי כ"י רומי מעידה אף היא שפרשת בלק לא הסתיימה בפסוק ט, אלא כמה פסוקים לאחריו.

אבל דומה שיש בנוהג זה יותר מאשר תשובה מקומית, אלא יש בו פתרון כולל. לאמור, במקרה של סיום פרשה בדבר רע, יש לקרוא פסוקים מהפרשה הבאה. אלא שלא מצאנו את יישומה של שיטה זו בפרשות אחרות, פרט לקריאה בספרי הנביאים והכתובים המסתיימים על פי הסימן יתק"ק.

כנוסח שלנו רק מתחלת משיבתי פרשת במדבר, ולא פירש לאיזה ראשון כוונתו. אולי כוונתו לריטב"א הזה.

56 טעם ודעת על התורה [חמ"ד, חש"ד], סוף פרשת במדבר, עמ' יט.

57 לעיל הערה 48.

58 לעיל הערה 31, אות לב.

59 ראה לעיל הערה 50.

60 'על מנהג אחד בקריאת התורה בין יהודי פרס', תרביץ, ה (תרצ"ד), עמ' 387-388.

61 על פי תשובת ר' יעקב מייז בשו"ת זרע אנשים, הוסיאטין, תרס"ב, סי' כא, דף ד ע"ב. אגב, רע"צ מלמד כתב בהערה 2 כי השאלה נשאלה בשנת תנ"א, כי כן נזכר שם בדף ו ע"א במפורש. ברם, הוא עצמו ציין בהערה 5, כי ר' שמחה לוצאטו שר' יעקב מייז ביקש את הסכמתו כמוזכר בסוף התשובה, נפטר בשנת תכ"ב ולאמיתו של דבר הוא נפטר בשנת תכ"ג. ראה במבואו של מ"א שולוואס לספרו של ר"ש לוצאטו, מאמר על יהודי ויניציאה, ירושלים, תשי"א, שבו כתב על 'רבי שמחה לוצטו', ראה שם עמ' 9-26. בעמ' 12 קבע את שנת פטירתו, וזו סתירה מיניה וביה. צ"ל בתשובה שנת תכ"א.

ח. עמדת החכמים אודות סיומי הפרשות - תשובות כלליות

התשובות שניתנו בחלק הקודם היו תשובות מקומיות. אבל לא היה באותה תשובה כדי לסלק קשיים במקומות אחרים. אכן, היו חכמים שנתנו גם תשובות כלליות, שבאו לענות בו זמנית על כמה מקומות מוקשים.

א. הרב חיד"א כתב:⁶² "שיש מי שמקפיד בעלייתו לספר תורה שתהיה קריאתו בענין טוב ושיתחיל ויסיים בדבר טוב. והחזון שהוא קורא הכל אין מקום להקפיד כלל". לפי דבריו עולה כי ההלכה שיש להתחיל ולסיים בדבר טוב נאמרה רק בעת שהעולה היה קורא בעצמו, אבל מאז שיש בעל קריאה, אין להלכה זו מקום. לעת עתה לא מצאתי חבר לדעתו.

ב. ר' יוסף חיים נשאל כיצד מסיימין את פרשת במדבר בפסוק "ולא יבאו לראות" וגו', והלא אין מסיימין בדבר רע.⁶³ והוא השיב:⁶⁴

למה אתה שואל על זה והלא יש עוד [כיוצא] בזה בפרשת (לך לך) [נח] דמסיים וימת תרח בחרן⁶⁵ (בראשית יא, לב), וכן בס' ויקרא ולאיש אשר ישכב עם טמאה ועוד ועוד. אך נראה ליישב הענין כיון דאחר סיום הפרשה מברך העולה ברכת התורה שהיא תקנת חז"ל אנשי כנה"ג והיא חיוב על אדם לא חשיב סיום ומתו סיום אלא ברכת התורה הוא הסיום, ואפי' שהחזון קורא והעולה מברך כיון דצריך להטות אזניו אל הברכה ולענות אמן והשומע דינו כקורא.

ברם לפי דבריו עולה שנתבטל כל הדין של מפסיקים בדבר טוב, שהרי בכל עליה לתורה יש לנו ברכה לפנייה וברכה לאחריה.⁶⁶

על פי דבריו חידש רמ"י גולדיש הנהגה בעת קיום שנים מקרא ואחד תרגום. אלה דבריו:⁶⁷

62 שו"ת יוסף אומץ, סי' מז, אות ב.

63 ראוי לציין כאן לדבריו בשו"ת תורה לשמה, ירושלים, תשל"ג, סי' תמה: "שאלה היכן מצינו ראייה מן התורה או מן הנביאים או מן הכתובים שצריך האדם להתחיל בכי טוב ולסיים בכי טוב... תשובה בקהלת ג' מנה י"ד עתים לטובה וי"ד עתים להפך והתחיל בעת הטובה דכתיב עת ללדת וכו' וכאשר בא לסיים העתים חזר והפך הסדר שהיה הולך בו ואמר עת מלחמה ועת שלום וכפי הסדר דנקיט הול"ל עת שלום ועת מלחמה אך הוא קפיד לסיים ג"כ בטוב". א' מירסקי במחברתו הפיסוק של הסגנון העברי, ירושלים, תשל"ו, עמ' יא-לה, הוכיח כי כאשר קיימת רשימה של דברים במקרא, וגם בדברי חז"ל, דרכם לחתום את הרשימה במשפט שסדרו הפנימי הפוך ממשפט הפתיחה. לפי כלל זה אין ראייה מרשימתו של קהלת. תודתי לד"ר א' ארנד שהעמידני על כך.

64 שו"ת רב פעלים, ירושלים, תשל"ל, ח"ד, או"ח סי' מב.

65 לכאורה דבריו קשים, שהרי כתב המ"א בס' קלח סק"ג דרעת העכו"ם אינה נחשבת רעה, וראה גם לקמן ליד הערה 77. והרי תרח היה רשע באותה שעה וכמ"ש רש"י במקום על אותו פסוק, ועי' גם בדברי ר"א מזרחי שם, וא"כ מותר להפסיק כאן.

66 רי"ש שכטר בשו"ת ישיב יצחק, נתניה, תשס"א, ח"ג סי' ג, כתב ששמע מרימ"ר וויס תירוק על יסוד סברה זו, ורי"ש שכטר כתב שסברה זו "צ"ע דמלשון הרמ"א הנ"ל [סי' קלח] שהביא האור זרוע ותרומת הדשן לא משמע כן". בהמשך הדברים הביא זאת בשם רב פעלים, וקיבל דבריו וכתב כי רב פעלים אמר כן רק על סופי הפרשות ולא על העולים באמצע הקריאה. ונימוקו לכך הוא שסוף פרשיות אי אפשר לשנות, והדבר קבוע ועומד, ולכן יש לקבל את דברי רב פעלים. ועוד הוסיף כמה סברות על מה שמכו להקל בסיום הפרשות.

יש לסיים בדבר טוב, ופרשה המסיימת בדבר רע וכגון פר' במדבר שמסיימת כבלע את הקודש ומתו יש לקרוא פס' מפרשה הבאה, או פס' ממה שקרא, וגם אותו יאמר שמו"ת, וכן יזהר בקריאת ההפטרות.

בהערה ציין לדברי רב פעלים, והסביר כי לשיטתו הברכה שאחריה בקריאת התורה נחשבת כסיום הקריאה, אבל בשנים מקרא ואחד תרגום אין ברכה לאחריה, ונמצא כי הוא מסיים בדבר רע, ולכן עליו לקרוא פסוק נוסף. לא מצאתי חבר לחידוש זה.⁶⁸ ג. תשובה נוספת כתב ר' משה ישראל פלדמן.⁶⁹ אמנם פשט הכתוב מורה על רעה, אבל באמת טוב גנוז בכך. והוא מאריך מעט בדבר, ומציין בין השאר לדברי בעלי החסידות כי כל האמור בפרשת התוכחה, בפנימיותו הוא מכוון לטובה. ברם גם תשובה זו אינה מובנת, שהרי לכל כתוב ניתן לומר שהוא מכוון לטובה, אלא שאנו איננו יודעים זאת,⁷⁰ ואם כן אין מקום לכאורה להלכה שיש להפסיק בדבר טוב. ד. ר' חיים דוד הלוי, כתב תשובה המבוססת על שתי נקודות עיקריות.⁷¹ האחת, כל דבר שאינו קללה נחשב כ"דבר טוב". השנייה, גם כאשר נאמר שאסור להפסיק בקללות, לא נאסר מעיקר הדין אלא בקללות של תורת כהנים שנאמרו בלשון יחיד, אבל באלו של משנה תורה יכול מעיקר הדין להפסיק בהם, על פי מגילה לא ע"ב:

מעשה כל הרשימה שצינת⁷² אין בה שום קללה בלשון נוכח, ולכן, רבותינו הקדמונים⁷³ סדרו פסקאות לעולים באותם מקומות, אלא ששליחי הציבור אניני הטעם, נזהרים גם מפסקאות אלה, ואם אין הם בסוף פרשה, נמנעים מלהפסיק שם.⁷⁴ אבל פשוט וברור שאין בכך שום עיכוב מעיקר הדין וכמו שנתבאר.

אמנם יש לדון בנקודה הראשונה בדבריו. נצטט את הוכחתו לטענה זו:

- 67 מערכת השבת, ואלה שמו"ת, ירושלים, תשס"ב, פי"א ס"ה, עמ' צב.
- 68 ראה במאמרי 'מנהג הקריאה המתייחס לסימן יתק"ק', מחקרים במקרא ובחינוך מוגשים לפרופ' משה ארנד (בעריכת ד' רפל), ירושלים, תשנ"ו, עמ' 185, שכתבתי בשם ר"י ביום הבדל בין קריאה בציבור לקריאה ביחיד, בדומה לאמור כאן.
- 69 ראה לעיל הערה 49.
- 70 יש לציין כי רמ"י פלדמן כתב תשובה נוספת. התשובה בנויה על דברי מהרש"ם בספרו תכלת מרדכי פרשת בראשית, אות י"ג, שבה שאל כיצד הלוחות פותחות באות א' (אנכי ה' וגו'), הרי לדעת המדרש אין לפתוח באות א' שהיא לשון ארור, ומשום כך פתחה התורה באות ב' שהיא לשון ברכה. תשובת מהרש"ם היא הואיל והתורה ניתנה בשבת שנאמר בו ויברך וגו', א"כ קדמה ברכה ומעשה ואילך אין קללה שולטת בו. לאור זאת אומר רמ"י פלדמן אין הקפדה על סיום בדבר שאינו טוב, שהרי כל התורה כולה נכללת בעשרת הדברות, ואלו הרי ניתנו בשבת, וקדמה להם ברכה, וממילא אין יותר מקום לקללה. והנה לא רק שתירוצו זה רחוק יותר מדברי מהרש"ם המקוריים, אלא שיש לשאול, לפי זה אין מקום יותר להלכה שיש להפסיק בדבר טוב.
- 71 עשה לך רב, ת"א, תשל"א, ח"ד, ס"ז. כז. מתוך דבריו עולה שהוא דן בהפסקות בתוך הפרשות, אבל העיקרון שהוא קבע, נכון גם לגבי סיום הפרשה.
- 72 אבל בשאלה לא הובאה הרשימה.
- 73 הוא סבור שהחלוקה בתוך הפרשות היא קדומה, אבל ספק רב אם ניתן לומר כן על החלוקה המצויה כיום בחומשים.
- 74 וראה לעיל ליד הערה 37, שהבאנו את דבריו בזה.

הענין פשוט כי מעיקר הדין "דבר טוב" שאמרו היינו שאין זו קללה. וכן נראה מפורש ממקור ההלכה (ירושלמי מגילה פ"ג ה"ז), שאמרו שם אין מפסיקין בקללות וכו' א"ר יוסה בי ר' בון לא מטעם הזה אלא זה שהוא עומד לקרות בתורה צריך שיהא פותח בדבר טוב ומסיים בדבר טוב ע"כ. רוצה לומר שמטעם זה אין להפסיק בקללות, אלא קוראם אחד לבד. ומזה מבואר שכל שאינו קללה ממש רשאי לפסוק ולפתוח בו.

הרב הלוי סבור⁷⁵ שמדברי ר' יוסה שאמר שאסור להפסיק בקללות משום שהפתיחה והסיום צריכים להיות בדבר טוב, עולה שקללה אינה דבר טוב. ומכאן הסיק הרב הלוי גם את ההיפך, לאמור, שדבר טוב אינו קללה. אפשר לטעון שאמנם כך הדבר, שאם נפסיק בקללות הרי שהפסקנו בדבר שאינו טוב, אבל עדיין אין מכאן הוכחה שדי שהפסקה תהיה בדבר שאינו קללה. שמא על ההפסקה להיות בדבר חיובי ממש, לאמור, עליה להיות אך ורק בדבר טוב. ואם כן הוכחת הרב הלוי אינה הכרחית. ברם נראה שהוא סבור שהדיוק הוא בעיקר מלשון המשנה "אין מפסיקין בקללות". כלומר, מלשון זה משמע שבכל מקום אחר מותר להפסיק. ולכאורה קשה כיצד ניתן לומר כך בלשון פסקנית, הרי צריכים לפתוח ולסיים בדבר טוב. אלא מכאן שכל מקום שאינו קללה, נחשב כפתיחה וסיום בדבר טוב.⁷⁶

ה. ר' מנשה קליין (הקטן) נזקק אף הוא לשאלה זו, ובתשובותיו מנה שלושה מקרים שבהם לא חל הדין של פתיחה וסיום בדבר טוב.⁷⁷ האחד, כפי שכבר כתב המגן אברהם בסי' קלח סק"ג, טובה או רעה הקשורה עם גוים אינה נחשבת, ולכן כתב: "א"כ בפ'⁷⁸ בראשית עד לידת האבות ליכא לא טובה ולא רעה".⁷⁹ אמנם לאחר לידת האבות הדין שונה, שאז "אפילו למאן דאמר דדין בן נח להם מכל מקום הרי הוא מה שנוגע לן והוא ליה בכלל דבר טוב או רע ח"ו, אלא דמכל מקום יש לומר כיון דאינו מדבר אלא מספר מהם גם כן ליכא קפידא". השני: "כל ענין שלא נאמרה ליחיד אלא לאחרים אין זה בכלל מסיים בדבר רע". ובזה הוא מיישב את הסיום של פרשת קדושים ופרשת בלק. השלישי, החובה להתחיל ולסיים בדבר טוב נהגה רק בזמן התלמוד, כאשר העולה עצמו היה קורא בתורה. כיום, העולה לתורה אינו קורא, ואין בידו לקבוע את מקום ההפסקות. בעל

75 לדבריו דברי הרמב"ם שהובאו בתחילת דברינו "אבל פרשת האזינו... מפני שהם תוכחה" מלמדים שתוכחה הוא דבר שאינו נאה, ואין בהפסקה בו איסור משום דבר שאינו טוב, אלא שהקוראים בתורה נהגו שלא להפסיק גם בדבר שאינו נאה, ולכן הוצרך הרמב"ם לומר שבהאזינו יש להפסיק כדי שיחזרו העם בתשובה. גם ר' אברהם שלום שאקי, היכל עבודת השם, בני ברק, תשמ"א, ח"ג, עמ' קיד-קטו, דן בהגדרת דבר שאינו נאה, אלא שהוא סבור שמדברי הרמב"ם הללו אנו למדים שתוכחה הוא בגדר דבר שאינו טוב, היינו דבר רע כמו קללות.

76 גם בפחד יצחק לר' יצחק לאמפרונטי, ברלין, תרמ"ה, ערך קללות אין מפסיקין בהם, דף כז ע"א, כתב: "ודבר טוב... לאו דוקא טוב (בסימן) [וכי] ימצא בכל פרשה לכל העולים דבר טוב ממש אלא דבר טוב למעוטי שאינו קללה אלא דבר אחר".

77 שו"ת משנה הלכות, ברוקלין, תשל"ו, ח"ו, סי' לב.

78 נראה שצ"ל: בס' = בספר.

79 וראה לעיל הערה 65.

הקריאה עצמו אינו כפוף לכלל של פתיחה וסיום בדבר טוב, כיון שהוא ממילא קורא את כל הפרשה, ונמצא שהוא מתחיל ומסיים בדבר טוב. והוא מסיים את דבריו:

ואע"פ שיש לחלק מכל מקום נראה דבמקום שיש חתן וכיוצא בזה שישנם חיובים רבים וצריך להוספות רבות, ואי אפשר לכוין לכל אחד להתחיל ולסיים בכי טוב, יש לסמוך אכל הני טעמי וכל התורה כולה קדושה הוא, ורק במקומות שאמרו להדיא שאין להפסיק, אסור להפסיק כגון בקללות.

ו. נתייחס עתה לשיטת ההפסקה הנוהגת אצל בני תימן. שיטה זו תבהיר לנו כמה פרטים שעמדנו עליהם עד עתה. ר' עמרם קרח, הרב הראשי האחרון לגולת תימן, כתב בספרו כדברים האלה:⁸⁰

החילוק בתיגאן לא שוה ברוב המברכים להפסקות החילוק הנדפס בחומשים, יען המפסיק בהתיגאן תפש עיקרים ויסודות, ועל פיהם הפסיק כל מברך בהשגחה ודיקנות.

א. אם הענין נמשך, לא הפסיק אלא עם תשלומו, כגון: מברך ראשון של פרשת נח, סיים אותו אחר גמר ענין המבול, אף שיהיה ארוך לערך שאר המברכים...

ב. אם הפרשה ענין שלם ואינו נקשר עם פרשיות שלפניו ולאחריו, וגם פסוקיו אין פחות משלשה, הפסיקו מברך בפני עצמו אף שיהיה קצר, כגון: חמישי דפרשת בראשית...

ג. אם סיום הפרשה ענינו אינו רע, אעפ"י שהוא בדבר שאינו נאה, כגון: הכזונה יעשה את אחותנו (בראשית לד, לא), אלון בכות (שם לה, ח), והזר הקרב יומת (במדבר ג, י), ובערת הרע מקרבך (דברים יז, ז), ותעב תתעבנו כי חרם הוא (שם ז, כו), הפסיק שם, כי השלמת הענין עדיף מהפסקתו באמצע בשביל סיום יותר טוב, שהרי מחלק הפרשיות השבועיים הפסיק בדומה לאלו. פרשת נח סיים בפסוק וימת תרח בחרן,⁸¹ ופרשת ויחי וימת יוסף וכו', ופרשת מצורע ולאיש אשר ישכב עם טמאה, ופרשת קדושים מות יומתו וכו' דמיהם במ, ופרשת במדבר ולא וכו' כבלע את הקדש ומתו.

הרב קרח קבע עוד כמה כללים, אבל דומה שאלו הכללים המרכזיים. לאמור, סיום במקום של פרשה עדיף על סיום בדבר שאינו נאה. לשון אחר, מנהג בני תימן דומה מאוד⁸² לדברי רא"ו ושאר החכמים שצוינו לעיל. לאמור, בראש ובראשונה יש להפסיק בפרשה, ולא באמצע ענין, גם אם הפרשה מסתיימת במקום שאינו נאה. לעומתם החלוקה הנפוצה בחומשים, רואה לעצמה כמטרה עיקרית המנעות מהפסקה גם בדבר שאינו נאה. לפיכך, לשיטה זו עדיף להפסיק אפילו באמצע ענין, ובלבד שלא להפסיק בדבר שאינו נאה. דבר

80 סערת תימן, ירושלים, תשי"ד, עמ' קה.

81 ע"י לעיל הערה 65.

82 הרב קרח כתב בעמ' קסג-קעא את החלוקה לפי בני תימן בשבתות ובימי חול, והיא דומה בחלקה הגדול לחלוקה שהציע רא"ו. חלוקת בני תימן נדפסה גם בתורה, מהר"מ ברויאר, ירושלים, תשל"ז, עמ' קג-קח.

שאינו נאה הוא עניין הקשור בטומאה, בעונש, במיתה וכד',⁸³ להבדיל מדבר רע שהוא קללות.

כאמור, החלוקה בחומשים שיסודה הקדום ביותר הוא כנראה בספר עבד שנים, דומה שהיא מנוגדת לדברי התלמוד, ולפיכך התרעמו עליה גדולי הדורות כפי שראינו. עם זאת מן העניין לציין לדברי ר"מ המאירי:⁸⁴

קריאות שבשאר ימות השנה ושבתות ומועדים אין מנינם ידוע, אלא שהחזון מקרא כרצונו, אלא שמשתדל להתחיל יפה ולסיים יפה, אלא שבפרשת האזינו הולכין על סדר הזי"ו ל"ך...

מדבריו משמע קצת כי הכלל הקובע בהפסקות הוא התחלה וסיום בדבר טוב, ונמצא שדבריו הם סיוע לחלוקה שבחומשים.

ט. סדרים והפסקות

מהאמור עד עתה ראינו כי קיימות שתי שיטות עיקריות בקביעת מקום ההפסקות: הפסקה בדבר טוב, או הפסקה בפרשות פתוחות או סתומות. השאלה הנצבת בפנינו היא מי השיטה המכרעת מבין שתיהן. הדרישה להפסיק בדבר טוב נמצאת באופן מפורש בתלמוד הירושלמי, ובתלמוד הבבלי היא נזכרת כנראה, אבל בצורה כללית יותר. הדרישה להפסיק בפרשות אינה נזכרת בירושלמי. גם בתלמוד הבבלי היא אינה נזכרת במפורש, אלא כפי שראינו האחרונים מדייקים זאת מדברי התלמוד. יתר על כן, המונח פרשה פתוחה או סתומה אינו נזכר בתלמוד הירושלמי. הוא נזכר בספרי:⁸⁵ "וכתבתם, כתב שלם, מיכן אמרו, כתב לאלפים עינים ולעינים אלפים... לסתומים פתוחים לפתוחים סתומים, כתב לפרשה סתומה פתוחה לפתוחה סתומה... הרי אלו יגזזו", ובמקבילה בבבליה בבביתא בשבת קג ע"ב.⁸⁶ אנו רואים כי גם כשמונח זה נזכר, אין הוא נזכר בקשר לקריאת התורה. מכאן עולה ההשערה כי אפשר וההקפדה לסיים בדבר טוב היא המכרעת. אולי יש להביא ראיה לכך מהחלוקה לסדרים, שהיא כפי שמוסכם היום, החלוקה לפרשות השבוע על פי מנהג הקריאה התלת שנת שנהג בארץ ישראל. החלוקה לסדרים בתורה רובה ככולה מסתיימת בפרשות פתוחות או סתומות.⁸⁷ אבל יש מספר מקומות שלא כך הדבר.⁸⁸ יתר על כן, יש וההפסקה היא בדבר ה', או בדיבור של משהו אחר,⁸⁹ והסיבה הנראית לעין היא

83 ראה גם ר' אברהם שלום שאקי, היכל עבודת השם, בני ברק, תשמ"א, ח"ג, עמ קט-קטו.

84 לעיל הערה 11, שם.

85 ספרי ואתחנן פסקא לו, מהד' פינקלשטיין, עמ' 65-66.

86 בבראשית רבה, ר"פ ויחי, נאמר: "ויחי יעקב בארץ מצרים, למה פרשה זו סתומה מכל הפרשיות של תורה" וכו'. אבל לדעת כל המפרשים משמעות המלים פרשה סתומה כאן שונה מהמשמעות הרגילה, והכוונה שיש ריוח בן אות אחת בין סיומה של פרשת ויגש לתחילתה של פרשת ויחי, שהוא ריוח רגיל בין מלים בתורה.

87 השתמשתי בחלוקה לסדרים כפי שנדפסה בתיקון קוראים, מהד' קורן, תשל"ו (לעיל הערה 1).

88 כגון: בראשית ח, א; יט, א; מא, לח; שמות יג, ב (שני פסוקים אחר פרשה !); ויקרא כה, יד.

89 כגון: בראשית מג, יד (דבר ה'); שמות יט, ו (דבר ה'); בראשית כד, מב (דברי עבד אברהם); בראשית כו, כח (דברי יעקב); במדבר כג, י (דברי בלק). ראה לעיל הערה 22, שבה הראנו כי יש הפסקות

משום שהעדיפו להפסיק בדבר טוב. היה מקום לומר כי בארץ ישראל הקפידו בעיקר על סיום בדבר טוב, וכפי שניתן ללמוד גם מהירושלמי. ואכן בדיקה של חלוקת הסדרים בנביאים ובכתובים מחזקת השערה זו.⁹⁰ במקרים רבים חלוקת הסדרים אינה מתחשבת⁹¹ בפרשה פתוחה או סתומה.⁹² נכון שאין לנו ידיעה ברורה על מטרת הפרשות בספרי נ"ך,⁹³ אבל בכל זאת דומה שאי התחשבות בהן גדולה מאוד.⁹⁴ אבל יש בחלוקת הסדרים הקפדה על סיום בדבר טוב.⁹⁵

ברם השערה זו עדיין צריכה בירור, כיון שמצאנו מספר סדרים המפסיקים בדבר שאינו טוב.⁹⁶ אפשר שיש לבדוק את רשימת הסדרים, ואפשר שיש לברר מה ההגדרה של "טוב", וכאמור דומה שהעניין צריך בירור.

- בקריאת התורה שהן מתאימות עם החלוקה לסדרים, אבל עיון בחלוקה לשבעה קרואים מלמד שכל הנראה מתקן החלוקה לשבעה קרואים לא הושפע מהחלוקה לסדרים.
- 90 על כך נכתבו שני מחקרים: מ' בן ישר, חלוקת הסדרים בספרי הנ"ך, עבודה לתואר מוסמך, אוניברסיטת בר אילן, רמת גן, תשל"ו; י' עופר, 'סדרי נביאים וכתובים', תרביץ, נח (תשמ"ט), עמ' 189-155.
- 91 יש לזכור כי בתורה יש בכך בעיה הלכתית, שהרי כפי שכתבנו לעיל אין להפסיק ולהעלות אדם לתורה אם אין לפחות שלושה פסוקים לפני פרשה או לאחריה. אבל בנ"ך אין בעיה הלכתית מסוג זה. אמנם יש בכך מעין סתירה עניינית, שהרי לפנינו חלוקה אחרת.
- 92 השתמשתי בסדרים על פי תנ"ך קורן. בדקתי שני ספרים יהושע ושופטים, ונראה כי יש בזה משום ייצוג הולם. הרי המקומות בספר יהושע שאין התחשבות בפרשות: ד, כד (פסוק לפני פרשה); ח, לג; י, מב (שני פסוקים לפני פרשה); יד, טו (פסוק אחד לפני פרשה); יז, ד; יח, כח (פסוק לפני פרשה); כב, לד (פסוק לפני פרשה). שופטים: ב ז (פסוק אחר פרשה); ח, לא (פסוק לפני פרשה); ו, מ (שני פסוקים לפני פרשה); ח, ג; טז, טז (פסוק אחר פרשה); יג, כד (שני פסוקים לפני פרשה); טז, ג (שנים אחר פרשה, ואחד אחר פרשה); יח, ו (אחד לפני); יט, כ; כ, כז (שלושה לפני).
- 93 לדעת י' קיל, מבוא לדברי הימים במסגרת 'דעת מקרא', ירושלים, תשמ"ו, עמ' 19, וכן כתב גם במבוא לספר מלכים, תשמ"ט, מבוא עמ' 25, מטרת הפרשות גם בנביאים וכתובים היא "ליתן ריוח... להתבונן בין פרשה ופרשה ובין עניין לעניין". וכן כתב במבואו לספרים נוספים.
- 94 י' קיל, מבוא לספר דברי הימים, במסגרת 'דעת מקרא', ירושלים, תשמ"ו, עמ' 11, כתב: "כל הסדרים – הן בתורה והן בנ"ך – פותחים במקראות שהם תחילת עניין, או שעניינם הוא טובה וברכה. לפיכך סומנו הסדרים לעתים לפני פרשה של המסורה ('פתוחה' או 'סתומה') [הסוגריים במקור. י"ש"ש] או מיד לאחריה". בדברי הימים א עצמו מצאנו כך: ד, י (פסוק לפני פרשה); ו, לד (פסוק אחרי, ופסוק לפני); ח, מ (פסוק לפני); יא, ט (בפרשה); יב, מא (פסוק לפני); טז, לו (פסוק לפני); יט, יג (3 פסוקים לפני); כב, יט (פסוק לפני); כו, ה (פסוק לפני); כח, י (פסוק לפני). כאן יש רק מקרה אחד הסוטה מדבריו. אבל לאור הממצאים לעיל בהערה 92, יש סטיות נוספות, ולכן לא ברור כיצד קבע את כללו בלשון פסוקה לכל התנ"ך.
- 95 לדעת עופר (לעיל הערה 90), עמ' 163, "הנוהג לסמן את תחילת הסדר בפסוק אחד לפני סוף העניין (לאו דוקא פרשה. י"ש"ש), יובן היטב אם נקבל את ההשערה הבאה: הפסוק שבו נסתיים הסדר – הוא הפותח את קריאת הסדר הבא אחריו". אין בהשערה זו ליישב את האמור לעיל בהערה 92 ביחס לפרשות.
- 96 שמות טז, ד (להמית את כל הקהל הזה ברעב); ויקרא טו, כה (יטמא); יז, טז (ונשא עונו); סוף פרשת קדושים (דמיהם בם); במדבר יא, טו (ברעת), סוף פרשת בלק. בן ישר (לעיל הערה 92), עמ' 69, הערה 200, הביא חלק מדוגמות אלו, ועל פיהן הסיק, שלא הקפידו בחלוקה של התורה לסדרים, לסיים בדבר טוב, אלא רק על פתיחה בדבר טוב.

י. הפסקות בימי שני וחמישי ובמנחה בשבת⁹⁸

נעיין עתה בהפסקות בימי שני וחמישי ובמנחה בשבת. בראשונה נדון בדבר על פי דברי התלמוד. במגילה דף כא ע"ב שנינו: "בשני ובחמישי בשבת ובמנחה קורין שלושה". ועל כך נאמר בתלמוד שם ע"א:

אלא הא דתני רב שימי אין פוחתין מעשרה פסוקין בבית הכנסת, וידבר עולה מן המנין. הני עשרה כנגד מי, אמר ריב"ל כנגד עשרה בטלנין שבבית הכנסת... אמר רבא ראשון שקרא ארבעה משובח, שני שקרא ארבעה משובח, שלישי שקרא ארבעה משובח... ראשון שקרא ארבעה משובח... שני שקרא ארבעה משובח... ואחרון שקרא ארבעה משובח, משום מעלין בקדש ולא מורידין. רב פפא איקלע לבי כנישתא דאבי גובר וקרא ראשון ארבעה ושבתיה רב פפא.

מדברי רבא עולה שיש לקרוא עשרה פסוקים ותו לא, שהרי אם היה אפשר לקרוא יותר, הוא לא היה צריך לומר את שאמר, שהרי היה אפשר לומר שכל אחר מהקוראים יקרא אותו מספר של פסוקים. אם כי אפשר להדחק ולומר שהוא אמר את דבריו רק כדי להסביר את עיקר הדין, הקובע שדי בעשרה פסוקים. נכון הוא שמלשון התלמוד "אין פוחתין" משמע שניתן לקרוא יותר, אבל נראה שלא ראוי לעשות כן. זאת אנו למדים מדברי התלמוד שם:

זה הכלל כל שיש בו ביטול מלאכה לעם כגון תענית ציבור ותשעה באב קורין שלושה, ושאין בו ביטול מלאכה לעם כגון ראש חודש וחולו של מועד קורין ארבעה.

ימי תענית ציבור או תשעה באב הם ימים שמותר לעשות בהם מלאכה. חכמים לא רצו שהארכת זמן הקריאה בתורה בימים אלו תגרום הפסד לכללי לציבור. היינו, אם בימים אלו יעלו ארבעה קרואים לתורה במקום שלושה, יתארך משך קריאת התורה, ונמצא הציבור שוהה בבית הכנסת מעט יותר, ועל ידי כך "יש בו ביטול מלאכה", במשך זמן השוהה בבית הכנסת. אבל בימי ראש חודש וחולו של מועד, אפשר לנו לעכב את הציבור בבית הכנסת זמן רב יותר מאשר ביום חול, שהרי "אין בו ביטול מלאכה", שאין הימים הללו ימי מלאכה, ולכן יכולים לקרוא ארבעה.

97 לדוגמה. פרשת קדושים מסתיימת בפסוק: "ואיש או אשה כי יהיה בהם אוב או ידעוני מות יומתו באבן ירגמו אותם דמיהם במ". פרשת בלק מסתיימת בפסוק: "ויהיו המתים במגפה ארבעה ועשרים אלף". לכאורה אין אלו סיומים בדבר טוב, וכבר עמדו על כך אחרונים כפי שראינו לעיל. אבל גם על פי חלוקת הסדרים (לעיל הערה 96) יש כאן סיום. אולי משמע מכאן כי לא כולם סבורים שעונש על חטא נחשב סיום שאינו טוב. דוגמה לכך הם דברי בעל תוס' יו"ט בסוף מסכת ידים שכתב כי סיום מסכת פאה בפסוק כי השחד יעור וגו', הוא סיום שאינו טוב. אבל לדעת ר' משה זכותא בחיבורו קול הרמ"ז על המשנה שם, דבר רע הוא גידוף, או גזרה רעה מאת ה', אבל "מצות ה' היא דקא גרים שלא לקבל שוחד שהשוחד יעור ושלכן צריך לפרוש ממנו ואין זה כי אם טוב שלא לחטוא לפניו ית' שיענישנו, ומכלל לאו אתה שומע הן לטובה".

98 הדברים האמורים מכאן ואילך נתפרסמו בחלקם לפני שנים רבות במחברת בשם: ביתי – בית תפילה, קובץ מאמרים לזכרו של ר' ישראל דומניץ ז"ל, נפטר בל' שבט תשמ"ח, עמ' 60-67.

ההתחשבות ב"ביטול מלאכה" עומדת בניגוד למנהגנו כיום. על פי החלוקה המצויה בסידורים הרי שאנו נוהגים לקרוא בימי חול עד ההפסקה הראשונה של קריאת אותה פרשה בשבת, לאמור עד "שני". קריאה זו כוללת בדרך כלל יותר מאשר עשרה פסוקים. אם נתבונן לדוגמה בספר בראשית נמצא כי בפרשת "וישב" אנו קוראים י"א פסוקים. בפרשות ויצא, ויגש, ויחי, הקריאה היא בת י"ג פסוקים. בפרשת "חיי שרה" אנו קוראים ט"ז פסוקים, ובפרשת "תולדות" הקריאה בת כ"א פסוקים. המעין בפרשה זו יראה שאין כל הצדקה לקריאה כה ארוכה. ההצדקה היחידה היא שאורך הקריאה צריך להיות עד "שני".

כבר העיר על עצם העניין בעל ערוך השולחן בסי' קלז ס"ג:

ודע דרש"י ז"ל כתב במגילה שם וז"ל ואם יש להם ריוח בפרשה וקראו כל אחד מהם ד' פסוקים כולן משובחים עכ"ל, ואיני מבין זה, הלא בכל הסדרות יש ריוח דכל סדרה ארוכה הרבה, ועוד דלמה באמת לא תקנו חכמים כן, אלא וודאי משום טירחא דציבורא, וא"כ איך יקרא כל אחד ד' פסוקים, ונ"ל דכוונת רש"י לתמוה אמנהג שלנו דהנה בפ' בראשית שהלוי קורא רק ג' פסוקים והכהן קורא ד' והישראל אחד ה' א"ש דיש שם פתוחות וא"א באופן אחר, ושיקרא אחד שני פרשיות חשו משום טירחא דציבורא, אבל בנח שהכהן קורא ח' פסוקים, והלוי והישראל קוראין כל אחד ג' למה נעשה כן. וכן בלך לך הכהן קורא ג', והלוי ששה פסוקים, ושם אין הפסק פתוחה או סתומה למה נעשה כן. וכן יש לדקדק בכמה פרשיות. ולזה אומר רש"י דבמקום שיש ריוח טוב שכל אחד יקרא ד' פסוקים, אבל מה נעשה שאין המנהג כן. ועוד יש לנו להקשות על מנהגינו בפ' וילך, שאין קורין רק ט' פסוקים,⁹⁹ שהישראל מסיים ואל כל זקני ישראל ואין שם עשרה פסוקים.¹⁰⁰ וחדשים מקרוב באו נדפס באמת בסידורים השלישי עד לרשתה, ואין המנהג כן. ואולי מפני שסדרה קטנה היא ועד לרשתה יהיה ד' פרשיות וכמעט חצי סדרה, ואין נכון לעשות כן, כיון שבשבת יקראו אותה עוד פעם, לכן נדונה כפרשת ויבא עמלק דמקרי סליק עניינא וצ"ע (ולהיפך יש באיזה מקומות מנהג תמוה בנשא, שממשיכין הישראל להלן מבין אהרן הכהן, ושם יש פסוקים הרבה וא"צ לזה. וכן בהעלתך יש ממשיכין אחר והיו לי הלויים, וא"צ לזה, ע"ש).

99 על כך כבר עמד המגן אברהם בסי' קלח סק"ב וכתב: "וגם בפ' וילך מסיימים באזניהם אע"פ שהוא ב' פסוקים סמוך לפרשה דהכל יודעים שאין קוראים אחר השלישי כלום בחול ולא בסידורים חדשים שהוסיפו ב' פסוקים". וכן כתב רי"י האן נוירלינגן, יוסף אומץ, ירושלים, תשכ"ה, סימן תקיז, עמ' 110. וראה מנהגים דק"ק וורמייזא לר"י שמש, ח"ב, עמ' רטז שגם שם היה המנהג כן, ואח"כ תוקן. ראה גם במקור חיים לר"י בכרך ס' קלח ס"א, ודברי קהלת לר"ז גייגר, פפד"מ, תרכ"ב, עמ' 123.

100 במנהגים דק"ק וורמייזא לר"י שמש, ח"א, ירושלים, תשמ"ח, עמ' קטז, כתב בהגהות כי היו נוהגים לסיים ביום חול את פרשת מסעי לאחר תשעה פסוקים, ור"ש בכרך תיקן שיקראו עשרה. וראה גם בחלק ב, עמ' ריב-ריג בעניין זה. רב"ש המבורגר הפנה שם בהערותיו לנוהג כצאן יוסף לר"י קאשמן, תל אביב, תשכ"ט, עמ' רמה, וכן לדברי קהלת לר"ז גייגר, פפד"מ, תרכ"ב, עמ' 104, שדנו בעניין זה.

מקטע גניזה שנשתמרו בו ההפסקות לרוב הפרשות, מתברר כי בדרך כלל לכהן ולוי קראו שלושה פסוקים, אלא אם כן יש אילוף שאסור להפסיק לפני פרשה.¹⁰¹ כלומר, קראו להם את המינימום הנדרש בהתאם לאמור במסכת מגילה.¹⁰² לפיכך היה עולה בדעתנו כי כך יהיה ביחס לישראל, שיקראו לו את המינימום, ובמקרה זה ארבעה פסוקים, כדי שבסך הכל תהיה הקריאה בת עשרה פסוקים כאמור בתלמוד. אבל מתברר שלישראל לא הסתפקו בקריאה של ארבעה פסוקים, אלא קראו עד "שני".¹⁰³ במספר פרשות הדבר בולט במיוחד, כיון שהיו יכולים להפסיק קודם, ובכל זאת המשיכו עד שני.¹⁰⁴ אבל יש פרשות שגם לישראל קראו מעט פסוקים והפסיקו לפני שני.¹⁰⁵ לפיכך איני יודע אם ניתן להסיק מכאן בודאות שהיה קיים אז מנהג לקרוא עד שני.

אמנם, כפי שהעיר לי ר"י עופר, ריבוי המקרים שבהם המשיכו לקרוא עד שני, כנראה שיש בו כדי ללמד שהיתה נהוגה כבר בימי הגאונים חלוקה לשני, שלישי, וכו', אם כי קשה לדעת אם היא תואמת את החלוקה הנמצאת בידינו כיום.

יהודי תימן נהגו לסמן את ההפסקות לימי שני וחמישי בראש כל פרשה בצורה מיוחדת. לדוגמה. בראש פרשת בראשית נכתב: הגה. הכוונה כי לכהן קוראים חמישה פסוקים, ללוי שלושה, ולישראל חמישה. בדיקה במנהג ההפסקה של יהדות תימן¹⁰⁶ מלמדת כי הם לא הקפידו לקרוא עד "שני",¹⁰⁷ ואף שבכמחצית מן הפרשות עשו כן, הרי זה משום ששם היה מתאים לסיים את הקריאה. דומה שהם גם לא הקפידו על קריאה שתכלול רק

101 יש לתמוה על ההפסקה של כהן בפרשת וזאת הברכה הקורא עד ויהי בישורון, שמקום זה הוא שני פסוקים לפני פרשה (וזאת ליהודה). מעניין כי גם בכ"י תימני (לקמן הערה 106) בפרשת וזאת הברכה כל עולה קורא חמישה פסוקים, ונמצא כי הראשון מפסיק פסוק אחד לפני פרשה. השני והשלישי מתחילים בפסוק לפני פרשה, ומסיימים פסוק אחד או שנים לפני פרשה. וצריך בירור.

102 נכון שהיה אפשר לקרוא ארבעה פסוקים לכהן, ולאחרים רק שלושה פסוקים, וכן ביחס ללוי. לפי התלמוד אין צורה אחת עדיפה על חברתה, ולכן לא ברור כל כך מה ראו על פי האמור בקטע זה להעדיף באופן גורף צורה מסוימת. אדרבה, ממעשהו של רב פפא המובא בתלמוד, נראה שיש עדיפות שהכהן יקרא ארבעה פסוקים.

103 הקטע פורסם לראשונה על ידי אנ"צ רות, 'מבית מדרשם של הגאונים ב"גנזי קריפמן"', סורא, ב (תשט"ו-ו'), עמ' 284-288. רות כתב בעמ' 285 שמהקטע מתברר כי לכהן ולוי קראו שלשה פסוקים ולישראל ארבעה. אבל המעיין ברשימה ימצא כמו שכתבתי בפנים. י' עופר (לעיל הערה 43), עמ' 200-203, פירסם קטע זה שנית בתוספת קטע משלים, אבל עדיין חסרים הדפים המפרטים את ההפסקות בספרי במדבר דברים, פרט לחלק מפרשת האזינו ופרשת וזאת הברכה.

104 הבולטות במיוחד הן פרשות: ויקרא (הואיל וכהן ולוי קראו רק 3 פסוקים, קרא ישראל 7 פסוקים בגלל שיש פרשה באמצע. אבל אילו חילקו זאת כחלוקה שלנו היום, היה כל אחד קורא מספר פסוקים פחות או יותר באופן שווה), מצורע (ישראל קורא 6 פסוקים, ללא הכרח כלשהוא).

105 ואלו הן: שמות (5 פסוקים לפני שני), משפטים (8 פסוקים), ויקהל [על פי הגהתו של עופר שהיא מסתברת] (10), שמיני (5), תזריע (1), אפשר שמיקום שני היה כאן), אחרי מות (6), קדושים (4), בהר (2). ברשימה מנויות 26 פרשות, וביחס לשמונה פרשות ההפסקות הן לפני שני.

106 בדקתי שלושה מקורות: סערת תימן (לעיל הערה 80) עמ' קסג-קעא; צילום של כתב יד תימני הנמצא בעמוד האחרון של כרך התורה המוגה על פי נוסח המסורה והכתר, שפרסם ר"מ ברויאר, מהד' מוסד הרב קוק, ירושלים, תשל"ז; תאג' וזאת התורה, מהד' ר' אהרן עמרם, פתח תקוה, תשס"ד. יש חילופים בין שלושת המקורות הללו, ודומה כי לא היתה לתימנים מסורת אחידה בדבר ההפסקות.

107 לא תמיד "שני" אצלנו זהה ל"שני" אצלם, אבל אין זה משנה את תוצאות הבדיקה.

עשרה פסוקים, גם במקום שהיה אפשר לעשות כן. לדוגמה, הקריאה בפרשת נח היא: דדו, בפרשת וירא: דדו, או: הגו,¹⁰⁸ לאמור ארבעה עשר פסוקים, והיה אפשר להסתפק בעשרה.¹⁰⁹ ואכן מצאנו מספר מקרים שהסתפקו בעשרה. לדוגמה, וישלח: גגד,¹¹⁰ וישב: גגד,¹¹¹ בשלח: גגד.¹¹² אם לא הסתפקו בעשרה, הרי שקיצרו. לדוגמה, פרשת תולדות שהזכרנו לעיל היא: דדד.¹¹³ או פרשת וילך, שאצלנו קריאת הישראל מאוד ארוכה, אצלם: גגד.¹¹⁴

נמצא כי אין מקור ברור לקריאת ישראל עד שני. אפשר שהמקור המצדד בכך שישראל יקרא עד "שני", הוא ר' יששכר סוסאן. טרם שכתב ר' יששכר את רשימת ההפסקות, הוא הקדים לומר כי רשימתו לקוחה ממקורות קדומים, ולכן יש לנהוג לפיה.¹¹⁵ עיון בסדר הקריאה שלו מראה שסדר זה דומה לנהוג כיום. אמנם הוא לא הדגיש בדבריו שאורך הקריאה הוא עד "שני", אבל המעיין בחלוקה שהציע יוכל להיווכח שכך הם פני הדברים. יש לציין כי בכמה פרשות הזכיר שיש שני מנהגים ביחס להפסקות ביום חול, ואילו ביחס לקריאה באותה שבת עד "שני", לא ציין זאת. כך כתב לדוגמה בפרשת תרומה:

כהן קורא עד וכן תעשו, לוי עד צלעו השני, ישראל עד אשר אתן אליך. ויש ממשיכין עד אתן אליך, ובישראל עד אל בני ישראל. ובשבת בשחרית כהן קורא עד אשר אתן אליך.

לאמור, לפי המנהג השני, אורך הקריאה ביום חול אינו עד שני. אבל ביחס לשבת לא הזכיר שיש שני מנהגים. וכן מצאנו אצלו בפרשות נוספות. אבל במקום שלא כתב שיש שני מנהגים, מתברר שאורך הקריאה בהן הוא תמיד עד "שני".¹¹⁶ לא מצאתי נימוק מתקבל על הדעת לקביעה שהקריאה בימי שני וחמישי ובמנחה בשבת תהיה בדרך כלל עד "שני". ראינו בדברי חלק מהפוסקים שצוטטו לעיל שהתנגדו לכך,¹¹⁷ אבל ברוב הגדול של המקומות דבריהם לא נתקבלו. אולי מי שקבע כן סבר שההפסקה ב"שני" היא דבר טוב בודאי, שהרי משום כך מפסיקים שם בשבת, שאם לא כן היו מפסיקים קודם לכן.

108 בסערת תימן: דדו, בשני המקורות האחרים: הגו.

109 ואין לומר שרצו להפסיק ב"שני", כי כתבתי שיש הרבה מקרים שלא נהגו כך.

110 שני אצלם בפרשה זו, זהה לשלישי אצלנו.

111 כך לפי כ"י תימני. לפי סערת תימן: דגד, לפי תאג': גגד.

112 אצלם כאן ישראל מסיים בהפסקה שהיא שני לפי מנהגם.

113 בסערת תימן היא: דדח, כלומר עד הפסקה, אבל עדיין הקריאה קצרה מ"שני".

114 כך לפי תאג'. לפי סערת תימן: גגז, ולפי כ"י תימני: גהג. לפי שלושת הנוהגים, מקום הסיום של ישראל אינו משובח מבחינת סיום בדבר טוב, ולמרות זאת הפסיקו שם כי לא רצו להאריך.

115 ראה לעיל הערה 13.

116 למעט פרשות מסוימות. כגון פרשת כי תשא, שבה הקריאה בשבת עד שני היא ארוכה מאוד מפני מעשה העגל. אנב, בפרשה זו הביא שני מנהגים ביחס להפסקות ביום חול. כמו כן יש פרשות שהקריאה עד שני בשבת קצרה מאוד, כגון פרשת בחוקותי ועוד, ולכן אי אפשר שהקריאה של שלושת הקרואים תהיה עד שני, אלא מן ההכרח לקרוא מעבר לכך.

117 הגר"א, ראה לעיל הערה 27, ואחריו הרב אדר"ת, ראה לעיל ליד הערה 35.

יא. הערות בענייני הפסקות ובדברי המשנה ברורה

כתוב בשולחן ערוך, או"ח, סי' קלח:

הקורא בתורה לא ישייר בפרשה פחות מג' פסוקים, מפני היוצאים אז מבית הכנסת שיאמרו העולה אחריו לא יקרא אלא שני פסוקים הנשארים. וכן לא יתחיל בה פחות מג' פסוקים, מפני הנכנסים אז בבהכ"נ שיאמרו שלא קרא הראשון אלא ב' פסוקים. הגה: ואין חילוק בין פרשה פתוחה לסתומה. ופרשה שאינה רק ב' פסוקים, מותר לשייר בתחלה ולהפסיק שם.

א. על כך אנו מוצאים בעטרת זקנים לרמ"מ אורבך, הנדפס בהרבה מהדורות בגליון השלחן ערוך, את הדברים הבאים:¹¹⁸

מצאתי הק' דוד צימלש מקראקא יע"א אודות החזנים שקורין בתורה בשני, חמישי ושני ובשבת במנחה, ומסיימין הפרשיות שהם מסומנים ומצויינים בתפלות כהן לוי ישראל, ולפעמים מסיימין פסוק אחד לפני או אחרי פרשה פתוחה או סתומה, דע לך שטועין הם ולא שפיר עבדי, וגם אני הכותב מחיתי בהם כמה פעמים בפרשת שופטים מסומן הפרשה לכהן אשר תעשה לך (דברים טז, כא), והוא בין ב' סתומות, וראוי לסיים פסוק לפניו אשר נתן לך (שם, כ). דאיתא בגמ' פרק הקורא עומד (מגילה כא ע"ב) בעי מיניה עולא בר רב מרבא פרשת ראש חדש כיצד קורין אותה... וקיימא לן כרב דאמר דולג, ר"ל קורא פסוק אחד למפרע. הרי אפילו בחול אין מתחילין ואין משיירין בפחות משלשה פסוקים.

שמענו מכאן כי בעלי הקריאה לא הפסיקו כראוי ולא נהגו בהתאם להלכה. לכאורה עולה מדבריו כי כך היה מסומן אצלם, ויש לתלות את הטעות כבר במי שסימן זאת לפנייהם שאף הוא לא ידע את ההלכה. אכן במקרה המוזכר כאן אולי ניתן להמליץ עליהם ולומר כי לא שגו, משום שיש נוסח של המקרא, שפסוק זה שהם הפסיקו בו הוא פרשה.¹¹⁹ מעניין מאוד כי בהפסקות שהיו נהוגות בקהילת וורמייזא ורשימתן הגיעה לידינו, אנו מוצאים כי אכן במספר מקומות ההפסקות רשומות שלא כהלכה,¹²⁰ ואחד מהם הוא המקרה הנדון כאן.¹²¹ שני מקרים נוספים המוזכרים שם, שאינם מתאימים לנוסח שלפנינו, מתאימים לנוסחים אשכנזיים הנמצאים בכתבי יד.¹²² מכאן עולה כי היה מן הראוי לבדוק

118 על פי הנדפס בשלחן ערוך השלם, מהד' מכון ירושלים, ירושלים, תשנ"ד.

119 כך הוא בכ"י לנינגרד.

120 ראה מנהגות וורמייזא לר"ל קירכום, מהד' רי"מ פלס, ירושלים, תשמ"ז, עמ' רפה-רצה. המהדיר העיר על כך, ראה עמ' רפז הערה 22, עמ' רצב הערות 107, 108 [על מקום זה ראה הערה 122]. ראה גם מנהגים דק"ק וורמייזא לר"י שמש, ח"ב, עמ' רטז הערות 151, 152, על מנהג תמוה בפרשת וילך והזכירו גם ערוך השולחן, הובאו דבריו לעיל ליד הערה 100, וראה שם גם בהערה. וראה עוד שם בהערות 153, 155 על מנהג תמוה נוסף בפרשות וילך ונצבים.

121 ראה מנהגות הנ"ל, עמ' רצב והערה 100*. ראה גם מנהגים דק"ק וורמייזא, ח"ב עמ' רטז והערה 146.

122 הכוונה לדברים לא, טו המוזכר לעיל בהערה 120, שעליו העיר המהדיר שהוא תמוה, הרי שלפי כ"י לנינגרד הוא פרשה סתומה, וא"כ ניתן להפסיק שם. כאן אנו יכולים להעזר גם בחיבורו של י' פרץ, התורה בכתבי יד, בתקוני סופרים ובספרי תורה אשכנזיים בתקופת ימי הביניים: נוסח, פרשיות

אולי במקומות נוספים היה בידי המפסיקים נוסח של התורה, שמקום ההפסקה הזה היה פרשה.¹²³

על טעויות של קוראים שהפסיקו במקום שאין להפסיקו אנו שומעים גם מפי ר' מנחם ב"ר שמעון מרדכי מאדריאנופולי. אלו דבריו:¹²⁴

והנה עיני ראו בקצת ש"צ בב' וה' ובמנחת שבת בפרשת וארא, שמפסיקין לשני בפסוק מורשה אני ה' (שמות ו, ח), פסוק אחד קודם הפרשה. דנראה טעמא ידידיהו היינו שמה שאמרו שלא ישייר בפרשה פחות משלושה פסוקים, שיאמרו שהעולה אחריו לא יקרא אלא שני פסוקים כו', שדוקא בשני פסוקים חששו שיאמרו היוצאים שהבא אחריו של זה יקרא אותם השני פסוקים ויחשבו שדי מקריאה בשני פסוקים, אבל בפסוק אחד לא אמרו.

בדברי ר' מנחם אנו מוצאים חידוש. בניגוד לאמור בעטרת זקנים דלעיל, הרי שר' מנחם מנסה להצדיק את נוהג שליחי הציבור. לדבריו, אפשר שמותר להפסיק פסוק אחד לפני פרשה. זאת משום שלא מסתבר שהציבור יאמר שהעולה אחר כך יקרא רק פסוק אחד, וברור שיקרא פסוקים נוספים, ולכן אין קיימת כאן גזירת התלמוד "מפני היוצאים". אבל אם יפסיק שני פסוקים לפני פרשה, אולי הציבור יאמר שהוא יקרא אחר כך רק את שני הפסוקים עד הפרשה ותו לא, ונמצאת גזירת התלמוד עומדת במקומה. ר' מנחם דן בדבר על פי חידושי הרמב"ן למגילה למגילה כא ע"ב, שמדבריו משמע שאין לעשות כן. לאחר מכן הביא את דברי ר' דוד צימלש בעטרת זקנים הנ"ל, שמוכח ממנו שאסור להפסיק אפילו פסוק אחד לפני פרשה.

ב. לפי הצעתו של ר' דוד צימלש לעיל יש להפסיק בפסוק הקודם שהוא פרשה. אכן לפי זה עולה כי אנו מפסיקים בפרשה, שהיא נמצאת שני פסוקים לפני פרשה אחרת. המשנה ברורה על דברי השו"ע המובאים בתחילת הקטע סק"ד כתב כך:

ויש מחמירין בזה שאין לעשות כן לכתחלה, כי אם בקריאת ראש חדש שקורין וביום השבת לשלישי [בצירוף מה שקראו לפניו ג"פ מפרשה הקודמת] שיש בה רק

פתוחות וסתומות וצורות השירות, דיסרטציה, אוניברסיטת בר אילן, רמת גן, תשס"ח, שבדק 224 כתבי יד אשכנזיים, ובעמ' 206, ציין כי ב-187 מהם יש במקום זה פרשה (ראה בעמ' 195 שבחלק מהם יש פרשה פתוחה ובחלק גדול יותר יש פרשה סתומה), וכן הדבר גם בקבוצה של כתבי יד מזרחיים קדומים ורשימות מסורה בבבליות. מכאן הסיק פרץ כי מסורת אשכנז אינה בגדר חילופי סופרים, אלא יש לה מקום במסורת הדורות. כך גם ביחס לדברים לא, ט, המוזכר לעיל בהערה 120. כאן אמנם לא נמצאת פרשה בכ"י לנינגרד, אבל על פי פרץ במקום הנ"ל נמצאת כאן פרשה ב-174 כתבי יד אשכנזיים ובחלק מכתבי היד המזרחיים הקדומים.

123 פרץ (לעיל הערה 122), בדק רק מידגם קטן מספר התורה, ולכן איני יכול להסתייע בו למקומות נוספים שהוזכרו כאן. אמנם מקום נוסף שהוזכר הוא דברים לא, יב (באזניהם), וביחס למקום זה לא נמצאה כל עדות על פרשה בעבודתו של פרץ. אמנם א' קולודני, התורה במצחפים ובתיקוני סופרים איטלקיים בתקופת ימי הביניים: נוסח, פרשיות פתוחות וסתומות וצורות השירות, דיסרטציה, אוניברסיטת בר אילן, תשס"ח, עמ' 203, ציינה כי לפי כ"י מסוים יש במקום זה פרשה, אבל בשיחת עם הכותבת הוברר לי כי זו טעות דפוס, וכונתה היתה למקום אחר. נמצא כי אין לנו עדות על פרשה במקום זה, ולכן נראה כי מנהג ההפסקה במקום זה אין לו על מה לסמוך.

124 דבר אמת, שאלוניקי, תר"ג, פ"ז אות יג, דף נה סע"ב-נו ע"א.

שני פסוקים, אבל כשקורין פרשת השבוע בסדר פינחס, אין להפסיק אחר וביים השבת לכתחלה. וכהאי גוונא בשארי מקומות כשאירע פרשה קטנה.

לאמור, קריאת ראש חדש, הנמצאת בפרשת פנחס, מחולקת לשלוש פרשות. הראשונה פרשת קרבן תמיד שיש בה שמונה פסוקים. השנייה פרשת קרבן שבת שיש בה שני פסוקים. השלישית קרבן ראש חודש. אחת ההפסקות היא בסיום פרשת קרבן שבת, שלכל הדעות זה מקום הפסקה המתאים להלכה. ברם, שיטת יש מחמירין היא שאמנם בקריאת ראש חדש אפשר להפסיק כאן, אבל אי אפשר לעשות זאת בקריאה אחרת שבה אנו קוראים פרשה זו, דהיינו בקריאה של שבת פרשת פנחס. זאת משום שהציבור עלול לחשוב שקראו מפרשה לפרשה, שזו ברגיל קריאה נכונה. אבל במקרה זה, קריאה זו כוללת רק שני פסוקים, שהרי זה גודלה של פרשת קרבן שבת. נמצא שהציבור יכול לטעות ולחשוב כי קריאה שני פסוקים בלבד אף היא מספקת.

לפי דברי יש מחמירין עולה, כי עלינו לשנות בכמה מקומות את ההפסקות המצויות לפנינו כיום בחומשים. כגון בפרשת וארא, ההפסקה לעולה השני היא שני פסוקים אחר פרשה. כך גם בפרשת בא, ביחס לשביעי, פרשת תזריע ביחס לשישי, פרשת כי תבא ביחס לשביעי, ועוד פרשות.

איני יודע כרגע מי הם אותם יש מחמירין. מכל מקום דברי ר' דוד שהבאנו לעיל מתנגדים לשיטה זו.

ג. על דברי השו"ע המובאים לעיל, כתב המשנה ברורה סק"א: "פרשה היינו פתוחה או סתומה, ולא מה שהעולם קוראים פרשה דהיינו שני שלישי והוא טעות גמור". ובשער הציון, אות א, הוסיף כך:

ומכל מקום נראה לי דלכתחלה טוב לזוהר אף בזה, אחרי דהעולם חושבין זה גם כן לפרשיות יבאו לטעות לומר דמותר לסיים תמיד ב' פסוקים סמוך לפרשה אף היכא דהיה שם פתוחה.

לפי דבריו יש להחמיר אפוא בהפסקות של שני, שלישי וכו', ולהתייחס אליהן כאילו הן פרשה. נמצא כי לפי זה יהיה אסור להפסיק שני פסוקים לפנייהם. אבל מצאנו בכמה פרשות כי שביעי הוא שני פסוקים לפני מפתיר. כגון בפרשות: ויהי, תזריע, מצורע, קדושים. ואולי דבריו אינם אמורים ביחס למפתיר, אלא רק ביחס להפסקות האחרות.¹²⁵

125 ר"ד גרינוואלד, שו"ת קרן לדוד, מהד' שלישית, ברקלין, תשמ"א, או"ח סי' ל, כתב שלכתחילה יש לחוש לדברי המשנה ברורה. אבל ר"י יוסף, בילקוט יוסף, ח"ב, ירושלים, תשנ"א, סי' קלח ס"א, הערה א, כתב שאביו ר"ע יוסף אמר שאין להקפיד על כך. גם ר"ג אוברלנדר, בנתיבות התפלה, פל"ו ס"ד, מאנסי, תשס"ג,² עמ' רסא, כתב שהעולם אין נוהגים כך.